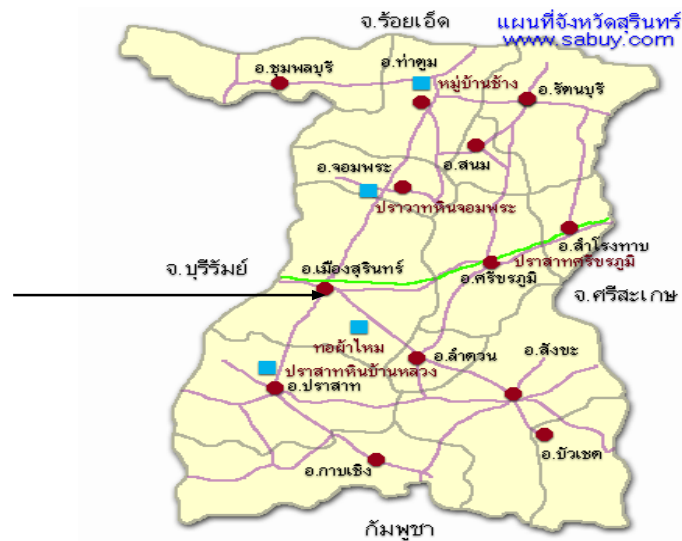

5. กรณี้องค์กรสตรีกับการบริหารการเงิน ต.ตระแสง จังหวัดสุรินทร์
ศึกษาโดย คุณณัฏฐา อินทรสุวรรณ และคุณสิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร

๓. ตระแสง
๔. เมือง
๕. สุรินทร์

1.6 กลุ่มพันธมิตรกาบเชิง : ประชาคมแก้ไขปัญหาเด็กและเยาวชน

การรวมคนที่หลากหลายเป็นมิตรภาพต่อกัน มาคิดแก้ปัญหาเด็กด้วยกัน มีความรักในการทำกิจกรรมดีๆ ร่วมกัน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้สม่ำเสมอ นำไปสู่การจัดกาแก้ปัญหาเด็กให้ดีขึ้น

เมื่อปี พ.ศ. 2538 มีนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 และ 4 จำนวน 4 คน ปีนบ้านครูและขโมยเงินในกระปุกออมสิน ข โมยรถจักรยานคันเล็กแล้วเอาไปเล่นและซ่อนไว้ในป่า 2 วันต่อมาจึงจับได้ว่า เป็นนักเรียนโรงเรียนกาบเชิงมิตรภาพที่ 190

ปี พ.ศ. 2540 นักเรียนกลุ่มเดิมได้ไปขโมยของร้านค้า ขโมยเงินและนำอัลบั้ม ขนมนมมากมาย ขโมยเงินในสหกรณ์จำนวน 100 บาท และของอื่นๆ อีก

ปี พ.ศ. 2542 นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 5 คน ออกนอกบริเวณโรงเรียนตอนพักกลางวันแล้วไปลักขโมยของที่ร้าน ได้ขนมจำพวกหมากฝรั่ง ขนมนอื่นๆ จำนวนหลายร้อยบาท เจ้าของร้านจับได้และนำมาส่งครู กระทำมาแล้ว 2 ครั้ง และไม่ใช่เป็นลูกคนที่มีความระยาถอน 3 คน เป็นลูกข้าราชการ ปี พ.ศ. 2543 นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ไปถ่ายรูปที่ต่างอำเภอ และฉวยโอกาสขโมยเงินร้านถ่ายรูปจำนวน 800 บาทมา แต่เจ้าของร้านจับได้และแจ้งความกับตำรวจ ผู้อำนวยการโรงเรียนต้องไปประกันตัวออกมา เด็กคนนี้มีฐานะยากจน อาศัยอยู่กับยายมีนิสัยลักขโมยเป็นประจำ

ในแต่ละปีมีเหตุการณ์ขั้ววของหายอยู่ประจำ เช่น เงินของครูหาย เงินของนักเรียนหาย จักรยาน รองเท้าหาย หนังสือสมุดหาย ของเล่นหาย เหตุการณ์ต่างๆ เหล่านี้ คู่มือแนวโน้มนั้เพิ่มขึ้นทุกปี และบางเหตุการณ์ก็คาดไม่ถึงว่าเด็กจะกล้าลักขโมย เช่น เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2545 ครูปริยรัตน์ พวงนาค นำชนบัตร์ใบละ 20 บาท มาปักไว้ที่ต้นกลู้นเพื่อเรียไ้รเงินค่าป่าสามัคคีที่หน้าการอำเภอ และที่ตลาดนัดวางไว้เพื่อขยครูเดียวเท่านั้น เมื่อกลับมาเงินใต้ต้นกลู้นหายหมดเกลี้ยง ตามใครก็ไม่มีใครรับจนปัจจุบันนี้ยังจับไม่ได้

ปรากฏการณ์ปัญหาต่างๆ นี้ได้ถูกบันทึกจากการสังเกต สอบถาม และเฝ้าติดตามด้วยความสนใจของครูโสภิตา สุพรรณภพ คงอยู่เฉยๆ ไม่ได้คิดแล้ว น่าจะทำอะไรสักอย่างไม่อย่างนั้นปัญหาอาจจะมาจนจนแก้ไขไม่ได้

จากการบันทึกของครูโสภิตา สุพรรณภพ ครูโรงเรียนกาบเชิงมิตรภาพที่ 190 ตั้งแต่ย้ายเข้ามาสอนที่โรงเรียนกาบเชิงมิตรภาพที่ 190 เมื่อ 1 ตุลาคม 2538

นักเรียนกว่า 900 คนจาก 9 หมู่บ้านในโรงเรียนกาบเชิง จ.สุรินทร์ มีเด็กบางกลุ่มที่สร้างปัญหาให้กับโรงเรียนด้วยการลักขโมยบ่อยครั้ง มีการขโมยเงินผู้ไปสมัครซื้อของโรงเรียน นักเรียน 4-8 คนร่วมกันลักขโมยขนมและสินค้าจากร้านค้าสหกรณ์

ปัญหาเด็กขาดระเบียบวินัยที่ดี ชอบรังแกคนอื่น มาโรงเรียนสาย มีสมาธิสั้น ไม่มีสมาธิจะ
 ขาดความรับผิดชอบ และขาดเรียนบ่อยครั้ง

ผลกระทบจากการอพยพเข้าไปขายแรงงานในต่างจังหวัด ทำให้การเลี้ยงดูเด็กไม่มีคุณภาพ
 เพราะมีเพียงย่าและยายดูแล การศึกษาของเด็กถูกละเลย สามีภรรยาแยกทางกันเนื่องจากฐานะไม่
 พร้อม บางรายติดแอลกอฮอล์มาอยู่ในหมู่บ้าน

2. แนวคิดขององค์กรชุมชน

องค์กรชุมชนทั้ง 6 แห่ง มีการรวมตัวเป็นกลุ่มอยู่ 16 กลุ่ม มีสมาชิกที่เกี่ยวข้องใกล้ชิด ได้รับผลประโยชน์และมีส่วนร่วมประมาณ 1,255 คน มีผู้นำหลักขององค์กร 42 คน มีความพยายามในการที่ใช้กิจกรรมการพัฒนาทั้งในลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญา การทำน้ำผลไม้ ใบชาหม่อน ทอผ้าลายดอกจากงานเงินสนุนไฟพร การจัดการเงินแบบบูรณาการและมีสตรีเป็นผู้นำ การทำการเกษตรแบบผสมผสาน นำสัณทิวน์ไม่และการเผาถ่าน ผักปลอดสารพิษ ทุยหมัก ทุยอินทรีย์ กองทุนคนยากจน ธนาคารวัวควาย การเข้าค่ายเยาวชน การมีกลุ่มเยาวชน ฯลฯ

การพัฒนาชุมชนต่าง ๆ เหล่านี้มีเป้าหมายเพื่อเปลี่ยนแปลงชุมชนให้ดีขึ้น สามารถแก้ไขปัญหาได้ จนนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีและชุมชนเป็นสุข แม้ว่าจะสามารถบรรลุเป้าหมายได้บางส่วนในลักษณะของการบรรเทาปัญหาความเดือดร้อนจากความยากจนได้ ในลักษณะของการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ มีงานทำมีอาชีพเสริม การมีความคิดคำนึงท้องถิ่น การอยู่ร่วมกับธรรมชาติและการบริหารจัดการชุมชนได้ ผ่านกลไกกระแสความทันสมัยแบบเมืองที่นำพาชุมชนไปสู่การบริโภคสิ่งฟุ่มเฟือย และค่านิยมที่ชักนำไปสู่เงินตรา วัตถุ และการกระทำผิด ๆ ในสังคม

แนวความคิดที่แต่ละองค์กรแห่งการเรียนรู้ ๗ใช้ในการพัฒนาชุมชน สามารถสังเคราะห์ได้ดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญา คือ ปัญญาที่ติดอยู่กับแผ่นดินหรือสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในวัฒนธรรมอันหมายถึง วิถีชีวิตที่มีความรู้ดั้งเดิมที่หลากหลายและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ในการดำเนินชีวิตการทำมาหากิน การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และการอยู่ร่วมกันในสังคมได้

ความรู้ที่มีอยู่ในตัวคนทุกคนเป็นความรู้ที่คุ้นเคยมาจาประสบการณ์ การปฏิบัติจริงในวิถีชีวิตประจำวันที่ตั้งสมรูปบทเรียนซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนกลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีความแตกต่างหลากหลายในแต่ละพื้นที่ และส่งผลให้คนมีเกียรติ มีศักดิ์ศรี และมีคุณค่า

มูลนิธิองค์การชาวบ้านเพื่อการพัฒนากำหนดภูมิปัญญาสู่เยาวชนด้วยการให้เยาวชนศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในเรื่องของหมู่บ้าน กลุ่มกิจกรรมการพัฒนาและชีวิตผู้นำชุมชน จนเกิดการเรียนรู้บทเรียน ประสบการณ์ จุดแข็ง จุดอ่อนของชุมชนจากอดีต จนถึงปัจจุบัน โดยมีผู้นำคอยเติมเต็มข้อมูลและเปิดโลกทัศน์ภายนอกให้กับเยาวชน จากนั้นก็นำไปสู่การศึกษาดูงานพื้นที่อื่น ๆ ที่ประสบความสำเร็จ และนำมาวางแผนลงมือปฏิบัติจริงด้วยเยาวชน

2.2 แนวคิดวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชนคือ การประกอบกิจการและการจัดการทางด้านผลผลิต แปรรูป การตลาด และการบริหารเงิน คน ให้มีประสิทธิภาพ โดยองค์กรชุมชนได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบลองผิดลองถูก และสรุปหาเรียนจนนำไปสู่การประกอบกิจการที่ยั่งยืนได้

เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน 3 กลุ่มได้แก่ สหกรณ์การเกษตรประชาคมน์เกลี้ยงเวียงชัย กลุ่มทอผ้าลายดอกจัน และกลุ่มชนมจินสมุนไพร ได้ผ่านการทดลองทางการผลิตจากน้ำผลไม้ ใบชาหม่อน ใว้น์ ลายผ้า จนมจินผสมพืชผักสมุนไพรในส่วนผสมต่าง ๆ

การผลิตที่มีเอกลักษณ์และนำวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนเองและรอบข้างมาใช้ในผลิตภัณฑ์จนสามารถแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ที่ได้มาตรฐานจากสำนักงานอาหารและยา (อย.) และ OTOP

การตลาดจึงเป็นสิ่งที่ง่ายขิ้นเมื่อองค์กรชุมชนสามารถมีผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นทำด้วยสองมืออันมาจากมันสมองที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทดลองซ้ำแล้วซ้ำเล่า

เมื่อมีชื่อเสียงตลาดก็วิ่งเข้ามา จนมีการสั่งซื้อเป็นประจำ และทำให้สมาชิกกลุ่มมีรายได้เสริมทุกเดือน

การบริหารงานให้มีคุณภาพมาตรฐาน จึงต้องมีการคิดสรรผลิตภัณฑ์ในแต่ละชนิดโดยมีคนเก่งในแต่ละเรื่อง 2-3 คน และมีคนทำบัญชีการเงินแบบโปร่งใศ ตรวจสอบได้ ต้องมีอย่างน้อยกลุ่มละ 1 คน การใช้เวทีประชุมประจำเดือน และที่แบบไม่เป็นทางการก็ช่วยให้การสื่อสารระหว่างสมาชิกเป็นไปด้วยดี มีการสรุปบทเรียนร่วมกันเพื่อก้าวไปสู่การมีประสิทธิภาพและความเข้มแข็งของแต่ละองค์กร โดยเป็นเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ใน 3 กลุ่ม และขยายผลสู่ชุมชนอื่นๆ

2.3 แนวคิดการบริหารจัดการการเงินเชิงบูรณาการ

การบริหารจัดการการเงินเชิงบูรณาการ หมายถึง การจัดการการเงิน คณะกรรมการ สมาชิก กลุ่มการประชุม และสถานที่ ที่มีอยู่หลายกองทุน ให้มาผสมผสานกันในกองทุนต่างๆ ที่รวมคณะกรรมการกลางเป็นชุดเดียวกันได้ ใช้สถานที่ทำงานและประชุมเดียวกันได้ โดยแยกกันบริหารการเงินในแต่ละกลุ่มให้เป็นระบบ โดยมีหลักการที่สอดคล้องกันและนำไปสู่การพึ่งตนเองทางการเงินได้

หมู่บ้านส้มโอง มีกองทุนมากทั้งกลุ่มออมทรัพย์ กอจก. กองทุนล้านบาท ธนาคารข้าว กลุ่มวัวควาย กลุ่มกระติบข้าว กลุ่ม อสม. กลุ่มเลี้ยงไก่ ศูนย์สงเคราะห์ชุมชน มีทุนรวมกว่า 3.3 ล้านบาท การบริหารจัดการที่ผ่านมาจึงใช้คนมาก มีการประชุมมาก จึงคิดค้นรูปแบบการรวมให้เป็นกรรมการชุดใหญ่ชุดเดียวกัน โดยมีการบริหารแต่ละกองทุนอย่างเป็นอิสระ แต่ใช้เวทีการทำงานและประชุมร่วมกันพอ ซึ่งเป็นการประหยัดเวลาการทำงานและรับรู้ข้อมูลได้อย่างทั่วถึง

2.4 แนวคิดหญิง – ชายและการเสริมพลังอำนาจชุมชน

การที่ผู้หญิงได้รับสิทธิและอำนาจที่น้อยกว่าผู้ชาย จนส่งผลให้ไม่ได้รับความเป็นธรรมทางสังคม ถูกผลักดันให้ออกจากการพัฒนา และถูกกระทำให้ตกอยู่ในภาวะเจียนนั้น ไม่มีเสียงใด ๆ ทั้งในเรื่องการทำงาน งานบ้าน เพศ วัฒนธรรม ความรุนแรง และนโยบายรัฐไม่เปิดโอกาส

สิ่งเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดแนวความคิดการเสริมสร้างพลังอำนาจผู้หญิงให้ชุมชนและสังคมยอมรับในความรู้ ความสามารถ สิทธิและความเท่าเทียมกับผู้ชาย

สหกรณ์เครดิตยูเนียนตระแสง ได้พิสูจน์และต่อสู้โดยกลุ่มสตรี ได้รับการเสริมสร้างพลังอำนาจจาก NGOs นักวิชาการ เครือข่ายสตรี จนสร้างผู้นำสตรีที่เก่งและแข็งแกร่ง จนนำพากลุ่มออมทรัพย์จาก 940 บาท ไปสู่การจัดตั้งสหกรณ์เครดิตยูเนียนที่มีทุนกว่า 10 ล้านบาท มีตึกใหญ่โต มีสำนักงานทำงาน บริการด้านการเงินแก่สมาชิกในตำบล โรงเรียน วัด และขยายผลไปสู่ชุมชนอื่น ๆ

การยอมรับบทบาททางของสตรีในการทำงานเพื่อส่วนรวมดีขึ้น เพศไม่เป็นผู้อุปสรรคอีกต่อไป วัฒนธรรมการดูถูกสตรีลดลง การบริหารของรัฐเปิดโอกาสให้ค้ำเนินงานได้

2.5 แนวคิดการแก้ไขปัญหาคาความยากจน

ความยากจนมองได้ 2 มิติ ได้แก่ มิติที่ 1 มองความยากจนเชิงปัจเจกบุคคลที่มียาได้ทางเศรษฐกิจต่ำ ไม่มีสิทธิเสรี จนปัญหา ขาดโอกาสเข้าถึงทรัพยากรของรัฐ องค์ประกอบของส่วนท้องถิ่นและชุมชน บุคคลยากจนยังถูกมองอย่างดูถูกว่า โจ้ จี้เกียจ จี้เหล่า และจี้เกิง จากผู้คนในชุมชนที่มองด้านเดียว โดยเฉพาะสภาพความจริงที่มีคนจนขึ้นแต่ขาดโอกาสทำให้ไม่สามารถฟื้นฟูชีวิตสู่การพึ่งตนเองได้

มิติที่ 2 การมองความยากจนเชิงโครงสร้างและระบบของสังคม ที่เป็นผลมาจากนโยบายรัฐ ความเสื่อมโทรมทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การเอารัดเอาเปรียบ การแย่งชิงทรัพยากรไปจากชุมชน เป็นต้น

การแก้ไขปัญหาคาความยากจนจึงต้องมีนโยบาย ยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการที่ครอบคลุมทั้ง 2 มิติ

อย่างไรก็ตามการปฏิบัติอย่างเป็นระบบยังเป็นเรื่องที่มีความรู้ ความเข้าใจน้อย และการลงทุนอย่างครบวงจรในการแก้ไขปัญหาคาความยากจนก็มีไม่มากพอ

มูลนิธิพัฒนาอีสาน ทำงานกับกลุ่มคนยากจนใน 4 กลุ่ม เขตพื้นที่ชายแดนสุวรรณบุรี ได้รวมกลุ่มคนจนออมทรัพย์ 20 คน สะสมทุนหลายส่วนสู่ทำการผลิตต่อเนื่อง จนคนจนตั้งตัวได้และมีการขยายกลุ่มคนจนไปอีก 1 กลุ่ม

กลุ่มวัวควาย เป็นสมบัติที่แก้จนได้ในเรื่องอาชีพของท้องถิ่น การสะสมวัวควายแล้วขายในยามต้องจำเป็นเป็นค่าเจ็บป่วย ค่าเล่าเรียนของลูกหลาน และใช้หนี้จำนวนมาก ๆ เป็นทางออกของชาวบ้านมาแต่ดั้งเดิม การมีกลุ่มวัวควายจึงช่วยบรรเทาให้คนยากจนสามารถล้มตาอาปากได้

กลุ่มเกษตรผสมผสาน เป็นอีกกลุ่มที่ชาวบ้านต้องปรับเปลี่ยนบทบาททัศน์ (วิสัยคิด) แบบต้องการมีเงินมาก ๆ ทำงานง่าย ๆ สบาย ๆ มีวัตถุประสงค์ของอ่านความสะดวกสะอาดและได้บริโภคมาก ๆ มาสู่การมีเงินพอเพียงขยันทำงานทุกวัน มีข่าวของเครื่องใช้แต่จำเป็น การผลิตพืชผัก ปลา ไก่ ที่ปลอดภัยจากสารพิษช่วยให้สุขภาพและคุณภาพชีวิตดีขึ้น

กลุ่มเครดิตยูเนี่ยน เป็นการออมทรัพย์โดยคนจนตัวกันเองและปล่อยกู้คิดดอกเบี้ยถูกลง

ทั้ง 4 กลุ่มสามารถบรรเทาความเดือดร้อนให้คนยากจนและความยากจนบางด้าน ในด้านสภาพแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ การรวมกลุ่มเข้าถึงทุนรัฐ มีสภาพดีขึ้น

2.6 แนวคิดประชาสังคม

ประชาสังคม คือ การรวมคนให้มาคิดด้วยกัน มีความรักความสามัคคีเหมือนกันในแง่ดี มีการปฏิบัติดีร่วมกัน และมีการเรียนรู้จากการสรุปบทเรียนการทำงานเพื่อก้าวไปสู่การแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และการสร้างสรรค์สิ่งดี ๆ แก่ชุมชน

กลุ่มพันธมิตรเป็นการรวมตัวของผู้คนที่หลากหลายมาร่วมกันแก้ไขปัญหาสังคมร่วมกัน เรียกว่า เครือข่าย ขาดความรับผิดชอบ และเสียอยู่ในกระแสบริโภคนิยมตามแบบชีวิตในเมือง วิธีการแก้ปัญหา มีการรวมกลุ่มพี่น้องน้อง กลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อน ช่วยกันดูแลสอดส่องโดยมีผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน ครู เจ้าหน้าที่รัฐอื่น ๆ มีส่วนร่วมคิดร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมกันทำงาน ร่วมกันสรุปบทเรียน จนปัญหาเด็กและเยาวชนลดลงจนเกือบหมด

การสร้างความรู้แจ้งปัญหาคือการทำความเข้าใจความเดือดร้อนจนโรงเรียน ชุมชน และเด็กเยาวชนอื่น ๆ ต้องการเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นเป็นจุดสำคัญที่การรวมตัวในรูปแบบพฤกษาศี มาช่วยกันแก้ไขปัญหา ทั้งการจัดระเบียบชุมชน การควบคุมโดยสร้างสภาพแวดล้อมที่ดี และการมีส่วนร่วมของชุมชน

บทที่ 3

กระบวนการเรียนรู้ขององค์กรชุมชน

การจัดการเรียนรู้ของชุมชน มีเป้าหมายเพื่อเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาต่างๆ ของชุมชน ทั้งปัญหาการพึ่งชุมชนอพยพ ไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน การไม่มีอาชีพ ไม่มีงานทำ ไม่มีรายได้ในชุมชน การทำกิจกรรมพัฒนาแล้วไม่รู้ว่าผลสำเร็จคืออะไร จึงต้องมีการสรุปบทเรียนบ่อยๆ การแลกเปลี่ยนปัจจัยผลิตเพื่อยังชีพ การประยุกต์วัฒนธรรม ประเพณีเพื่อช่วยเหลือคนยากจน การผสมผสานภูมิปัญญาเดิมกับความรู้อาภายนอก และการสร้างแบบอย่างที่ดีให้เกิดการปฏิบัติตามในชุมชน

ชุมชนใช้วิธีบอกเล่า ถ่ายทอดเรื่องราวของชุมชนตั้งแต่อดีตสู่ปัจจุบัน จัดศึกษาดูงานพื้นที่อื่นๆ ที่ประสบผลสำเร็จ มีเวทีสรุปบทเรียน กลุ่มสนทนา มีการร้องเพลง การประยุกต์ผ้าป่าด้วยการระดมทุนภายในภายนอก การบริจาค การสังเกตคำทำนายทายทักธรรมชาติ การใช้ความเชื่อร่วมกันในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ การทำจริงให้เห็นเป็นตัวอย่าง การสนทนาตัวต่อตัว โดยเล่าเรื่องจากชีวิตจริง

วิธีการ เทคนิค และเครื่องมือต่างๆ เป็นการศึกษาคิดค้นจากภูมิปัญญาชาวบ้านอันเป็นนวัตกรรมของชุมชน ที่ผสมผสานกับการเรียนรู้จากภายนอก โดยผ่านการจัดกระบวนการของนักพัฒนาที่ลงไปทำงานร่วมกับชุมชน ซึ่งมีบทบาทจัดการความรู้ในลักษณะของการประสานงาน การจัดเวทีต่างๆ การตั้งประเด็นคำถามให้คิด การสรุปประเด็นสาระสำคัญ การบันทึกและการค้นหาข้อมูลผู้ชุมชน การจัดกระบวนการเรียนรู้ โดยผ่านการศึกษาดูงาน

ตารางที่ 1 วิธีการ เทคนิค เครื่องมือขององค์กรชุมชน

เนื้อหา	วิธีการ	เทคนิค	เครื่องมือ	นักจัดการความรู้	
				นักพัฒนา	ผู้นำชุมชน
1. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น	ถ่ายทอด	บอกเล่าอดีต-ปัจจุบัน	เวทีให้ผู้เล่าเรื่อง ยกตัวอย่างของจริง	ประสานงานเวที	กระตุ้นให้เยาวชนสนใจ ชุมชน
2. เรียนรู้พื้นที่ที่ประสบ ผลสำเร็จ	พูดตัวอย่างจริง	จัดศึกษาดูงาน	รถเดินทาง	ติดต่อประสานงาน	ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และถ่ายทอด
3. วิเคราะห์ผลการทำงาน	เวทีสรุปบทเรียน	กลุ่มสนทนา	เวที	- นำประเด็นสรุป บทเรียน - คืบข้อมูล	ร่วมแลกเปลี่ยน
4. เรียนรู้และปรับตัวเพื่อ ความอยู่รอด	พาไปพื้นที่อื่นๆ	ร้องเพลง	พาแลกข้าวแลกยา	- ร่วมรับรู้ข้อมูล	- แต่งเพลง - พาไปชุมชนอื่นๆ
5. เรียนรู้ท่ามกลางการ ปฏิบัติจริง	- ระดมหัว - บริจาค - ประสานทุนภายนอก - สังเกตดิน ฟ้า อากาศ พฤติกรรมสัตว์	- ประยุกต์ผ้าป่าข้าว - ทำนายทายทัก	- วัด พระ - พิธีกรรม	- ประสานงาน	- รวบรวมข้อมูล - จัดพิธีกรรม - ประสานงาน

เนื้อหา	วิธีการ	เทคนิค	เครื่องมือ	นักจัดการความรู้	
				นักพัฒนา	ผู้นำชุมชน
6. ความรู้เดิมผสมผสาน ความรู้ใหม่	ผ่านกระบวนการกลุ่ม	เวทีประชุมกลุ่มย่อย	สถานที่จัดเวที	- ตั้งประเด็น แลกเปลี่ยน - สรุปบันทึก	- ร่วมแลกเปลี่ยน
7. วัฒนธรรมชุมชน	การประกอบพิธีกรรม	ความเชื่อร่วมกัน	- อีต 12 คอง 14 - วัฒนธรรมเขมร - สื่อต่างๆ	- เรียนรู้ชุมชน - บันทึก	- ใช้ภูมิปัญญาประกอบ พิธีกรรม
8. แบบอย่างอาชีพ	ทำจริงเป็นตัวอย่างที่ดี	เกษตรผสมผสาน	แนวคิดและรูปแบบจริง ในพื้นที่	ร่วมพาคณอื่นศึกษา เรียนรู้	- ทำจริง - ถ่ายทอด - ให้อูของจริง
9. แนวทางแก้ไขปัญหา	แลกเปลี่ยนทุกข์ สมุทัย	สนทนาตัวต่อตัว	เรื่องเล่าจากประสบการณ์ ชีวิต	- ร่วมรับฟัง - สรุปประเด็น - บันทึก - คินข้อมูลสู่ชุมชน	- เล่าเรื่อง - สรุปอุดมการณ์ ความคิด

3.1 กระบวนการเรียนรู้ขององค์กรชุมชน

การถ่ายทอดโดยวิธีบอกเล่าความรู้ ภูมิปัญญา อุดมการณ์จากผู้นำชุมชนสู่ชาวบ้าน โดยเริ่มจาก การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จึงเป็นกระบวนการที่สามารถกระตุ้นให้เยาวชนและผู้นำหันมาสนใจ ชุมชนมากขึ้น และเมื่อเยาวชนได้เรียนรู้การก่อเกิด วิวัฒนาการ การเปลี่ยนแปลง ตลอดจนการคงอยู่และ การล่มสลายของกลุ่มอาชีพ ทำให้เกิดการเรียนรู้แบบเรียน/ ประสบการณ์การพัฒนาของชุมชน ได้เห็น จุดอ่อนและจุดเด่นของการทำงานพัฒนา

การเปิดโอกาสเรียนรู้บทเรียน ประสบการณ์จากพื้นที่อื่น ที่เรียกว่าการศึกษาดูงาน เพื่อนำมา ปรับปรุงการทำงานและการลงมือปฏิบัติจริง ดังกรณีศึกษาดูงานกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่า เมื่อกลับมาได้มี การวางแผนรักษาป่าชุมชนในพื้นที่ของตนเอง

กระบวนการสรุปบทเรียนในกลุ่มสหทบทกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อวิเคราะห์สภาพการณ์ในด้านต่างๆ ตลอดจนการแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มในเครือข่ายและภายนอกเครือข่าย โดยมีเวทีอย่างเป็นทางการและไม่ เป็นทางการ

เรียนรู้และปรับตัวเพื่อเอาตัวรอดโดยการนำสิ่งของร้องทุกข์เพื่อแลกข้าวมาประทังชีวิต สิ่งของที นำไปแลกเปลี่ยนพืชผักที่ชาวบ้านปลูก การนำผักไปแลกกับยาป้องกันไข้ป่า การประสานงานกับจังหวัด เพื่อ ขอความช่วยเหลือเรื่องข้าวสาร

เรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริงท่ามกลางการปฏิบัติ เช่น ช่วงแรกใช้การเก็บค่าหุ้นในการระดมทุน ชนาคารข้าว เมื่อค้นพบว่า คนชาวกองไม้ได้รับประโยชน์ เพราะไม่มีข้าวเปลือกมารวบรวมลงหุ้น จึง ปรับเปลี่ยนมาเป็นการบริจาคแทน คนจนถึงได้รับทรัพยากรของชุมชน และมีการประยุกต์ใส่ป่าข้าว ทำให้ การเรียนรู้ระดมทุน การประสานทุนภายนอก การเรียนรู้จากกรณีศึกษา คิน ฟ้า อากาศ พฤติกรรมของสัตว์ ทำให้ทำนายทายทักเชื่อมโยงกับการทำมาหากินได้

กระบวนการกลุ่ม เป็นเครื่องมือสำคัญในการเสริมสร้างการเรียนรู้ โดยผสมผสานความรู้ที่มีอยู่ เดิมและความรู้ใหม่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อกระบวนการแก้ไขปัญหา

การเรียนรู้ผ่านสื่อทางวัฒนธรรม การประกอบพิธีกรรมต่างๆ ทำให้ตระหนักในคุณค่า ความสำคัญและการดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ชุมชน

สร้างรูปแบบเป็นแบบอย่างให้คนในชุมชนเลียนแบบหรือเอาอย่าง เช่น ทำเกษตรผสมผสาน สามารถส่งลูกเรียนจบปริญญาตรี และเสริมสร้างฐานะตนเองได้ คนอื่นก็เอาแบบอย่าง มีกลุ่มคนจนที่ บริหารงานโดยยึดหลักโปร่งใส ทำให้เป็นแบบอย่างขยายไปได้อีก 1 กลุ่ม

การเรียนรู้โดยการกระตุ้นความคิด อุดมการณ์เชิงสังคม การเมือง เศรษฐกิจรอบๆ ตัว ว่ากำลัง เผชิญปัญหาอะไร ทำอย่างไร ไม่หลงไปตามกระแสสังคม และมองเห็นแนวทางแก้ไข โดยเรียนรู้จากผู้ที่ ประสบผลสำเร็จ

3.2 วิธีการเรียนรู้ (มองภาพรวมทั้งโครงการ) มีรายละเอียดดังนี้ คือ

1. ใช้การปฏิบัติจริง (ลองทำ) / เรียน ไปปฏิบัติไป
2. การแสวงหาผู้รู้ / ผู้ถ่ายทอด ผู้เรียนรู้ได้ฝึกปฏิบัติ มีการตรวจสอบมาตรฐาน
3. ใช้งานวิจัยท้องถิ่น ใช้ข้อมูลที่ทำให้เกิดการตระหนัก
4. การกระตุ้น (ชักชวน/ จูงใจ)
5. การดูงาน
 - การใช้ตัวอย่างในการเรียนรู้
 - การใช้ความแตกต่างของตัวเอง
 - ให้อื่นเห็นความเป็นไปได้
6. คนรอบข้างเตือน
7. ให้ข้อมูลและให้ข้อมูลที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งดีและวิธีการเรียนรู้
8. ใช้การตั้งเป้าหมายเป็นจุดเริ่มต้น ใช้การปฏิบัติตามเป้าหมายเป็นส่วนตาม
9. ให้สัมผัสจากสิ่งที่ไม่คุ้นเคย
10. ใช้วิกฤติ/ อุปสรรค ให้เป็นโอกาส
11. เวลาที่แลกเปลี่ยนที่หลากหลาย
12. อบรมที่ละขั้นทีละตอน
13. ใช้การเรียนรู้แบบทำซ้ำ
14. ใช้การสนับสนุนการ
15. เกิดจากการถกเถียง ทำทนาย เขียนบันทึก ทำให้เกิดการอยากเรียนรู้
16. การแลกเปลี่ยนผลลัพธ์
17. การพาทำ
18. การตรวจเยี่ยม ติดตาม การเขียนเขียน ตามได้
19. เวลาที่การนำเสนองาน
20. ใช้การวิจัย
21. การบันทึกข้อมูล
22. การเล่าปากต่อปาก
23. การเรียนรู้จากสื่อ

จากข้อมูลดังกล่าวสามารถนำมาแบ่งเป็นหมวดหมู่ได้ ดังนี้

ตารางที่ 2 วิธีการเรียนรู้ขององค์กรชุมชน

วิธีการเรียนรู้	ประเด็นด้านองค์ความรู้					
	1 *	2 *	3 *	4 *	5 *	6 *
1. การแสวงหาข้อมูล						
1.1 ใช้วิธีวิจัย	✓	✓	✓	✓	✓	✓
1.2 การสำรวจ/ รวบรวมข้อมูลเบื้องต้น	✓	✓	✓	✓	✓	✓
1.3 สัมภาษณ์แบบเจาะลึก	✓	✓	✓	✓	✓	✓
1.4 การสนทนากลุ่ม	✓	✓	✓	✓	✓	✓
1.5 การสังเกตการณ์/ บันทึกข้อมูล	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2. การปฏิบัติจริง						
2.1 การพาทำ	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2.2 การอบรมเชิงปฏิบัติการ	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2.3 การทดลอง	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3. เวทีต่างๆ						
3.1 เวทีประชุม	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3.2 เวทีตรวจสอบข้อมูล	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3.3 เวทีค้นหาความรู้/ ค้นหาข้อมูล	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3.4 เวทีแลกเปลี่ยนการเรียนรู้	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3.5 เวทีขยายผล	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3.6 เวทีสร้างจิตสำนึก	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3.7 เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3.8 เวทีทำแผน	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3.9 เวทีสรุปผล	✓	✓	✓	✓	✓	✓
4. การศึกษาสูงและการติดตามประเมินผล / การให้สัมภาษณ์ถึงปัญหา	✓	✓	✓	✓	✓	✓

1 *	หมายถึง	กลุ่มพันธมิตรคาบเชิง จ.สุรินทร์
2 *	หมายถึง	องค์กรยากจนชายแดน จ.สุรินทร์
3 *	หมายถึง	เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน จ.มหาสารคาม
4 *	หมายถึง	กองทุนการเงินบ้านส้มโอง จ.ร้อยเอ็ด
5 *	หมายถึง	สหกรณ์เครดิตยูเนี่ยน ต.ตระแสง จ.สุรินทร์
6 *	หมายถึง	องค์กรชาวบ้านเพื่อการพัฒนาภาคอีสาน จ.ขอนแก่น

3.3 ตัวอย่างเทคนิค เครื่องมือ

ตัวอย่างองค์กรชุมชนที่ใช้วิธีการ เทคนิคและเครื่องมือสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน โดยใช้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การเรียนรู้พื้นที่ที่ประสบผลสำเร็จและการเรียนรู้ตัวการปฏิบัติจริง มีดังนี้คือ

3.3.1) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นวิธีการที่ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส ภูมิปัญญาชาวบ้าน ใช้บอกเล่าถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆ ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนอุดมการณ์สำนึกท้องถิ่นและการเกื้อหนุนของเครือข่ายชาวบ้าน เพื่อเยาวชนจะได้ไม่หลงไปตามกระแสการบริโภคนิยมและวิถีชีวิตแบบทุนนิยมที่เป็นอันตราย วัตถุประสงค์การแข่งขันภายใน การแต่งกายทันสมัย การพูดไทยคำต่างประเทศคำ การประพฤติปฏิบัติตามธรรมเนียมต่างประเพณีมากกว่า ฯลฯ นอกจากเยาวชนไม่หลงไปกับทุนนิยมแล้ว ยังเป็นการจูงประกายให้เยาวชนได้รับรู้ข้อมูล มีกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบในการศึกษาข้อมูล การปฏิบัติจริง การแลกเปลี่ยนวิเคราะห์และสรุปบทเรียนต่างๆ มีความสนใจท้องถิ่นและร่วมกันพัฒนาไปสู่การพึ่งตนเองได้

- มูลนิธิองค์กรชาวบ้านเพื่อการพัฒนาภาคอีสาน มีเยาวชนเข้าร่วม โครงการ 30 คน เน้นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญา อุดมการณ์ จากผู้นำเยาวชน ในเรื่องประวัติศาสตร์ชุมชน ความยากจน การพัฒนาชุมชน เกษตรผสมผสาน นุ้ยอินทรีย์ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้กระบวนการจัดเวทีสร้างกรอบประเด็นการศึกษา วิธีการ เครื่องมือการเก็บข้อมูล การลงเก็บข้อมูลจริง การนำเสนอผลและเติมเต็มข้อมูล การอบรมวิเคราะห์ผลการศึกษา การสัมภาษณ์ผู้นำ การเรียนรู้ของจริงด้วยการศึกษาดูงาน การฝึกเขียน โครงการ เยาวชนได้มีประสบการณ์การเรียนรู้ มีอิสระที่จะคิดและเลือกปฏิบัติจากความจริงใจไปสู่การพัฒนาชุมชน

- กองทุนบ้านส้มโอง จ.ร้อยเอ็ด ถ่ายทอดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วยการบอกเล่าถึงความทุกข์ยากอดอยาก ขาดแคลนข้าวบริโภค จนต้องเดินทางไปที่ไกลถึง อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ เพื่อนำพืชผักและการร้องทุกข์ไปแลกข้าวมาประทังชีวิต มีอยู่ครั้งหนึ่งที่ทำให้เสียหน้า ผักที่นำไปแลกข้าวไม่มาเท่ากับผักที่เขาปลูกไว้กินเอง แต่ชาวบ้านก็สนใจให้แลกข้าวได้

3.3.2) เรียนรู้พื้นที่ที่ประสบผลสำเร็จ เป็นกระบวนการจัดศึกษาดูงานพื้นที่อื่นๆ ที่มีประสบการณ์เริ่มต้นจนนำไปสู่ผลสำเร็จได้ มีการเตรียมตั้งแต่การค้นหาพื้นที่จากผู้นำชาวบ้านอื่นๆ นักพัฒนา

นักวิชาการ การศึกษาจากเอกสาร การดูทีวี ฟังวิทยุและคำบอกเล่าจากบุคคลต่างๆ การเตรียมกลุ่มคนที่สนใจ ไปเรียนรู้ การตั้งเป้าหมาย วัตถุประสงค์ ประเด็นที่ต้องการศึกษา การติดต่อประสานงาน การเตรียมรถเดินทาง อาหาร น้ำดื่ม และของใช้ส่วนตัว เมื่อไปถึงสถานที่ดูงานมีการบรรยายนำ มีการเดินดูของจริง การลงมือศึกษาปฏิบัติ การคุยเป็นกลุ่มและการเดินตามบ้านพูดคุยกับชาวบ้านทั่วๆไป ภายหลังกลับมาจากพื้นที่ดูงาน มีการสรุปผลที่ได้และนำมาประยุกต์ใช้กับกิจกรรมของชุมชน

- เยาวชนของมูลนิธิองค์กรชาวบ้าน ไปศึกษาเรียนรู้ความสำเร็จในการอนุรักษ์ป่าที่

จ. อุบลราชธานี

- สหกรณ์การเกษตรนำเกลี้ยงเวียงชัย ศึกษาดูงานเรื่องการทำน้ำผลไม้เข้มข้นและพร้อมดื่มกับกลุ่มอินแปง จ.สกลนคร ดูงานวิธีการเพาะเชื้อผลิตยีสต์ผลิตภัณฑ์คเคะเทศโน โดเยี มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

- สหกรณ์เครดิตยูเนียน ต.ตระแสง จ.สุรินทร์ ศึกษาดูงานเรื่องน้โดยมูลนิธิพัฒนาภาคอีสานร่วมประสานงาน ส่งเสริม ให้ความรู้ พาไปศึกษาดูงานจนเกิดแรงบันดาลใจมาจัดตั้งสหกรณ์เครดิตยูเนียน

- กองทุนบ้านส้มโอง จ.ร้อยเอ็ด ศึกษาดูงานในพื้นที่วัดป่าธรรมดา จ.นครราชสีมา ไปได้รับฟังและเรียนรู้จากหลวงพ่อบัณฑิตอน.ต.ต.โธ จนเกิดการผลักดันให้ได้คิดว่า การแก้ปัญหาที่ผ่านมาเป็น การแก้ปัญหาความเดือดร้อนเฉพาะหน้า ไม่ยั่งยืน ไม่สามารถเป็นรากฐานการแก้ไขปัญหระยะยาวได้ จึงได้พูดคุยกับชาวบ้านและตัดสินใจตั้งกลุ่ม มีโครงสร้างการบริหาร การแบ่งบทบาทหน้าที่ การลงหุ้น กฏระเบียบ

3.3.3) เรียนรู้ทางกลางการปฏิบัติจริง เป็นวิธีการเรียนรู้ด้วยตนเองภายหลังจากที่ผู้นำร่วมกันตัดสินใจดำเนินกิจกรรมการพัฒนา จึงมีการปฏิบัติจริงแบบลองผิดลองถูก และปรับปรุงยุคทำให้เข้ากับชุมชนได้ สภาพความแห้งแล้ง อดอยาก หันสินนอกระบบมีมาก ำค่นำไปสู่การสังเกตดิน ฟ้า อากาศ พฤติกรรมสัตว์ การทำนายทายทักสภาพธรรมชาติ การระดมหุ้น การบริจาคด้วยการประเพณี พิธีกรรม ฟ้าผ่าข้าว โดยมิพระสงฆ์ร่วมพิธี การประสานทุนกับภายนอกด้วยการเขียนโครงการ โดยมีนักพัฒนา ผู้นำชุมชนช่วยกันรวบรวมข้อมูลและประสานงาน

- กลุ่มงานเงิน การเรียนรู้เรื่องแบ้งหมัก โดยใช้น้ำฝนล้างเส้นขนมจีนผู้ใช้น้ำประปาต่าง 2-3 ครั้ง จะดีกว่า งานเงินไม่มีรสเปรี้ยว การดัดแปลงท่อนมาทำเตาต้มขนมจีน ทำให้เส้นเหนียว สวยงามเพราะต้มในระดับความร้อนที่เหมาะสมและกระจายความร้อนได้ทั่วถึง การลองแปรรูปขนมเงินเป็นขนมเงินทอด เนื่องจากมีขนมเงินเหลือจากขายและงานเงินเส้นสั้นๆ จีบจีบ ไม่สวย จึงนำมาตากแห้งแล้วทอดขาย

- กลุ่มทอผ้าดอกจาน เรียนรู้การหาเอกลักษณ์ของลายผ้า ลองผลิตลองถูกจนค้นพบผ้าลายดอกจาน

- สหกรณ์การเกษตรนำเกลี้ยง-เวียงชัย เรียนรู้การผลิตแปรรูปน้ำผลไม้เพื่อเก็บ ไว้ดื่ม ำค่นำและทดแทนน้ำอัดลม และแปรรูปไปน้หม่อน การเรียนรู้การตลาด ทั้งตลาด OTOP การติดต่อตามร้านค้า

การศึกษาของชุมชนอื่นที่มาร่วมเรียนรู้ในพื้นที่ เรียนรู้การบริหารจัดการ ทั้งด้านบัญชีรายจ่าย การปันผล การสะสมทุน การแบ่งบทบาทของกรรมการ ทั้งผู้ผลิต ผู้จัดการจำหน่าย ผู้บริหารจัดการภายในองค์กร

- สหกรณ์เครดิตยูเนียน นครแสง จ.สุรินทร์ เรียนรู้การสร้างองค์กรให้เติบโตจากการมีทุนสะสม และสมาชิกจำนวนน้อยไปสู่อานามมาก โดยอาศัยเครือข่ายและเพื่อนๆ ของผู้นำสหกรณ์ฯ ตลอดจนการสร้างคามเชื่อถือในการบริหารงานที่ดีและความซื่อสัตย์สุจริต ด้วยความอดทน การศึกษาดูงาน การประชุมอบรมสัมมนา การร่วมเป็นกรรมการในงานพัฒนาต่างๆ การถ่ายทอดของผู้นำสู่สมาชิกและกรรมการ การสรุปบทเรียนหลังจากที่ได้ทดลองทำแล้ว

- กองทุนบ้านส้มโอง จ.ร้อยเอ็ด เรียนรู้การทำธนาคารช่วยการลงหุ้น เมื่อค้นพบว่าคนยากจนจริงๆ ไม่ได้ประกอบอาชีพ เพราะไม่มีข้าวเปลือกมาร่วมลงหุ้นจำนวน 10 ถึงด้วย จึงยกเลิกระบบหุ้นปรับมาเป็น การบริจาคแทน คนจนจึงมีโอกาสดำเนินการขยายของชุมชน

- พื้นที่ชายแดน จ.สุรินทร์ เรียนรู้การทำหมักเพื่อทดแทนการใช้สารเคมี การใช้ส่วนผสมไม่ในการป้องกันศัตรูพืช การเตรียมดินแบบภูมิปัญญาดั้งเดิม โดยการเผาเศษหญ้าและปุ๋ยคอกบริเวณแปลงก่อนปลูกพืช ช่วยป้องกันเรื่องเชื้อโรค แมลงมากินเมล็ดพันธุ์ที่เพาะและวัชพืช เมื่อมีการแลกเปลี่ยนรู้กันภายในชุมชน สมาชิกหลายคนเริ่มปฏิบัติตามการทำเกษตรปลอดสารพิษ

- กลุ่มพันธมิตร กาบเชิง จ.สุรินทร์ เรียนรู้วิธีการแก้ไขปัญหาคัดและเขวachsen โดยตั้งกลุ่มนักเรียน จัดค่ายฝึกวินัย กลุ่มพี่สอนน้อง ช่วยสอนการบ้าน ทำใบาบทักเพื่อเสริมรายได้ การแก้ไขปัญหาให้เลือดออกมีผู้ป่วย 41 ราย มีเวทีทำแผนและประชาพิจารณ์ การปรับปรุงสิ่งแวดล้อม การป้องกันการเกิดแผลลงเพราะพันธุ์ยุง การพ่นหมอกควันกำจัดยุงและการประเมิณผล จนควบคุมโรคไข้เลือดออกได้ เรียนรู้กระบวนการทำงานร่วมกับชุมชนแบบประชาคมที่หลากหลายภาคีทำงานแก้ไขปัญหาดังกล่าว

- มูลนิธิองค์กรชาวบ้านเพื่อการพัฒนาภาคอีสาน เขวachsen ได้เรียนรู้โดยการศึกษาดูงาน ศึกษาผู้นำและประวัติศาสตร์ชุมชน โดยการเรียนรู้ การสัมภาษณ์ การบันทึก การวิเคราะห์ชุมชน การเขียนโครงการจากผู้นำชุมชนและสถาบันวิชาการ เขวachsen ได้เรียนรู้การก่อเกิดการพัฒนาเปลี่ยนแปลง การลงอยู่และล้มสลายของกลุ่มกิจกรรมต่างๆ จุดอ่อนและจุดเด่นของการทำงานพัฒนา ถ้าสิ่งใดเป็นปัญหาความต้องการของชุมชนจริงๆ ชาวบ้านจะมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของและร่วมมือด้วยดี

3.4 สังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ขององค์กรชุมชน

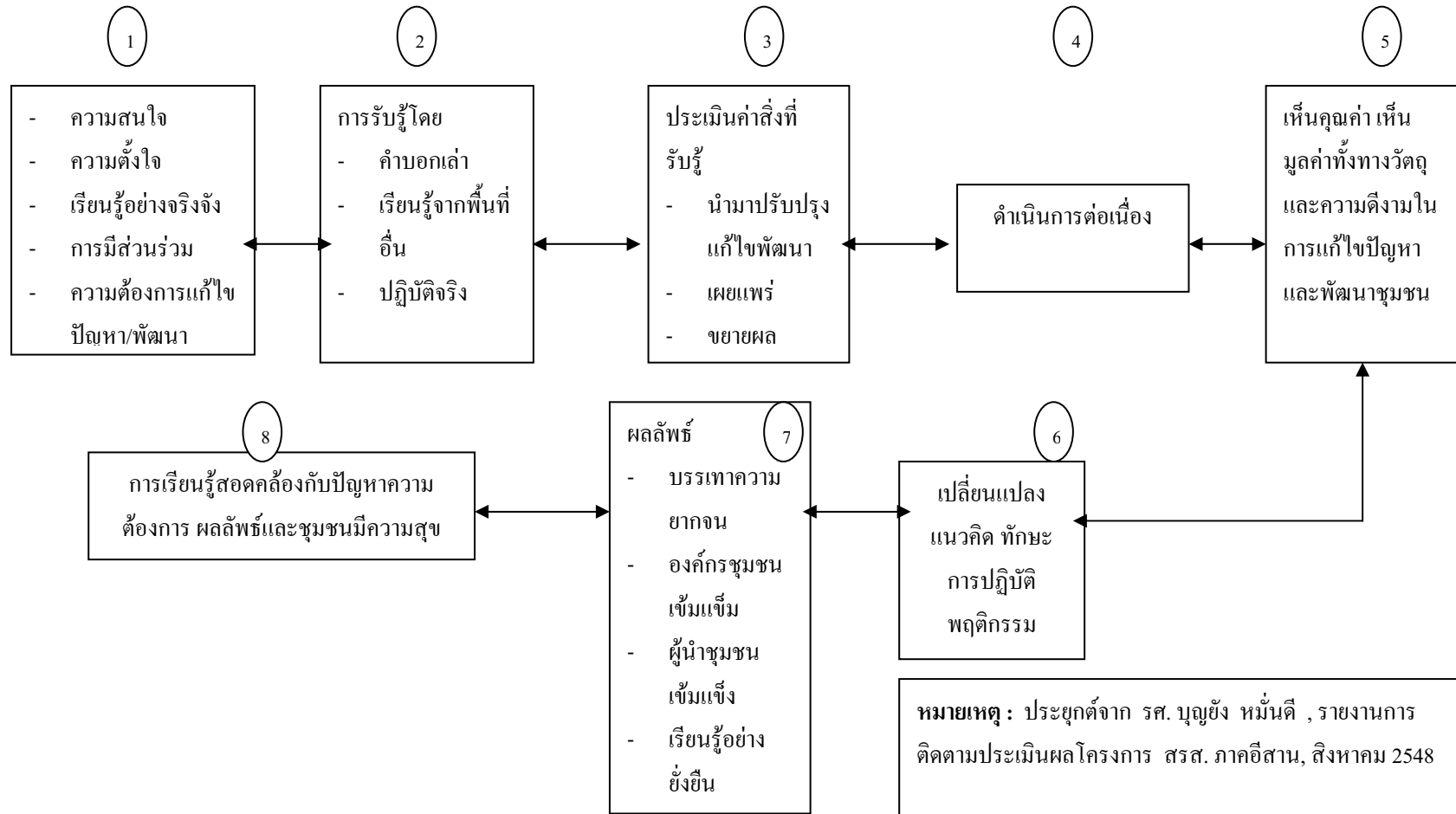
กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ใช้วิธีการ เทคนิค เครื่องมือต่างๆ ในการจัดการความรู้ นั้น เริ่มต้นตั้งแต่สมาชิกองค์กรมีความสนใจ ตื่นรู้จากข้อบ่งชี้ปัญหา สาเหตุของชาวบ้าน ที่ผู้นำชุมชนหรือองค์กรพัฒนา นำไปบอกกล่าว ประชุม เผยแพร่ จนเกิดความตั้งใจที่จะเริ่มต้นเรียนรู้อย่างจริงจัง โดยเข้าไปมีส่วนร่วมในการรับฟัง เข้าประชุม คิด วิเคราะห์ ตัดสินใจ ที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาตนเอง ครอบคลุมเร็ว ชุมชน ให้เป็นสุขยิ่งขึ้น

จากนั้นจึงเริ่มเปิดใจรับรู้จากสิ่งบอกเล่าถึงประวัติศาสตร์การพัฒนา การเรียนรู้จากพื้นที่อื่นๆ ที่ประสบผลสำเร็จและมีบทเรียนประสบความสำเร็จต่างๆ ต่อมาก็ร่วมปฏิบัติการร่วมกับองค์กรชุมชนที่จัดตั้งขึ้นเมื่อได้ทดลองทำจริงจึงรู้ว่าอะไรดี อะไรไม่ดี อะไรควรปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาให้ดีขึ้น ก็ทำไปตื้อยั้งขึ้น เข้มแข็งขึ้น สิ่งที่เราเรียนรู้มาจึงสามารถเผยแพร่และขยายผลสู่สมาชิกอื่นๆ ได้ การดำเนินกิจกรรมจึงมีความต่อเนื่อง

การเผยแพร่วิธีคิดและทัศนคติต่อกิจกรรมที่ทำร่วมกับองค์กรชุมชน เริ่มเห็นคุณค่าของความดีงามในการทำงานร่วมกันที่สามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาได้ เกิดมูลค่าในเรื่องเงินและวัตถุที่เป็นรูปธรรม จนส่งผลถึงการเปลี่ยนแปลงแนวคิดจากอุปถัมภ์หน่วยงานรัฐ / NGOs มาสู่การพึ่งพาซึ่งกันและกันในชุมชน มีการฝึกฝนทักษะความสามารถ ความชำนาญทางการผลิตและแปรรูปได้แก่ชุมชน มีการบริหารจัดการที่เป็นระบบและสามารถจัดการตลาดได้ด้วยตนเอง

การปฏิบัติงานร่วมกับกลุ่มและพฤติกรรมให้เห็นประโยชน์มากขึ้น ผลลัพธ์ที่ออกมาเมื่อสามารถแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างเด็ดขาด แต่กลับรู้ว่าสามารถบรรเทาความเดือดร้อนได้ ลดปัญหาหนี้สินและรายรับ-รายจ่ายได้มากขึ้น ผู้นำชุมชนสรุปบทเรียนได้ คิดวิเคราะห์ ปรับปรุงแก้ไขได้จนเข้มแข็งขึ้น มีองค์กรชุมชนที่ผู้นำหลากหลาย สมาชิกมีส่วนร่วม มีกองทุนเงินทุนทำงานได้ และเรียนรู้เรื่องต่างๆ ได้อย่างเป็นระบบและยั่งยืน จนส่งผลถึงชุมชนเป็นสุขขึ้น เพราะกระบวนการเรียนรู้สอดคล้องกับปัญหาความต้องการ เกิดผลทั้งทางนามธรรมและรูปธรรมที่จับต้องได้จริง

สังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ขององค์กรชุมชน

บทที่ 4

กลไกและภาคี การเรียนรู้และการจัดการความรู้

กลไกและภาคีการเรียนรู้และการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนทั้ง 6 แห่ง ส่วนใหญ่มีกิจกรรมที่คล้ายกัน โดยสรุป 2 แบบ ดังนี้ คือ และมีความร่วมมือคล้ายๆ กัน โดยสรุป 2 แบบ ดังนี้ คือ

4.1 กลไกและภาคีแบบที่ 1 มีการกำหนดตำแหน่งประธาน เลขานุการ เหรัญญิก และกรรมการฝ่ายต่างๆ ตามกิจกรรมในแต่ละองค์การดำเนินงาน เช่น กรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์ ฝ่ายผลิต ฝ่ายแปรรูป ฝ่ายตลาด และบัญชี ฝ่ายกฎหมาย ฝ่ายฝึกอบรม ฝ่ายส่งเสริมและขยายผลการพัฒนา ฝ่ายตรวจสอบ เป็นต้น

สำหรับรายละเอียดแต่ละองค์การชุมชน มีดังนี้

1. มูลนิธิองค์การชาวบ้านเพื่อการพัฒนาภาคอีสาน มีกลไกคณะกรรมการมูลนิธิฯ ที่มาจากภาคีวิชาการ ภาคนักพัฒนาเอกชน และภาคผู้นำชุมชน รวม 15 คน เพื่อให้เป็นองค์กรนิติบุคคล และแก้ไขสภาพพจน์ที่เป็นองค์กร ไม่มีหลักอิงหรือตั้งขึ้นมาเพื่อหลอกลวงชาวบ้าน กลไกนี้เสมือนนักวิชาการและนักพัฒนา มีการลงไปเรียนต่อหรือเห็นหน้าจากชุมชน กิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ก็ชะงักไป พอมีการกระตุ้นการทำงาน โครงการร่วมกันใหม่ ก็กลับมาติดอีก

2. เครือข่ายองค์กรวิสาหกิจชุมชน เป็นเครือข่ายที่มีการรวมกลุ่มกันอย่างหลวมๆ โดยมีนักวิชาการและผู้ช่วยคอยจัดกระบวนการทำงานร่วมกับเครือข่าย เพื่อประสานงานในโครงการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) 3 กลุ่ม ได้แก่ **สหกรณ์การเกษตรนำเกลี้ยงเวียงชัย** มีกลไกโครงสร้างคณะกรรมการ ได้แก่ ประธาน รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก และกรรมการ มีบทบาททางการผลิต แปรรูป ตลาดและบริหารจัดการโดยผู้นำสหกรณ์ฯ **กลุ่มทอผ้าชุมชนวังจาน** จัดกลไกคล้ายกับสหกรณ์ฯ แต่เพิ่มตำแหน่งตรวจสอบ ปฎิคม การตลาด การแบ่งบทบาทและมีผู้นำแต่ละคนกำหนดไว้ แต่มีการช่วยเหลือกันทำงาน โดยยึดหลักความสะอาด ความเหมาะสมและเงื่อนไขของแต่ละคน **กลุ่มชนมจิน** **สมุนไพร** จัดกลไกคล้าย 2 กลุ่ม โดยเน้นหนักกรรมการฝ่ายผลิต ฝ่ายตรวจสอบคุณภาพ และฝ่ายตลาด เนื่องจากต้องการความรู้ความชำนาญและเทคนิคเฉพาะ

3. กองทุนบ้านส้มโอง จ.ร้อยเอ็ด จัดกลไก 2 ระดับ คือ ระดับประสานงานและระดับปฏิบัติการในพื้นที่ ในระดับประสานงานมีแกนนำชุมชนและนักพัฒนา ทำงานกับหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชน ระดับปฏิบัติการในพื้นที่ มีแกนนำชุมชนจากกลุ่มออมทรัพย์จัดกิจกรรมและประสานภายในชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ โดยมีนักพัฒนาร่วมจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน แม้ว่าในเชิงโครงสร้าง มีการแบ่งบทบาทภารกิจรับผิดชอบค่อนข้างชัดเจน แต่การดูแลรับผิดชอบอย่างต่อเนื่องมีแกนนำ 3-4 คน

กำกับควบคุมและแก้ไขปัญหาดังกล่าว เช่น กองทุนชุมชน แยกเป็นกองทุนกลุ่มออมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้าน
หนึ่งตำบลหนึ่งหมู่บ้าน กองทุนกลุ่มเลี้ยงสัตว์ เมื่อกองทุนใดมีปัญหาก็สามารถกู้ยืมทดแทนกันได้

4. พื้นที่ชายแดน จ.สุรินทร์ มีมูลนิธิภาคอีสาน ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน เข้าไปร่วมทำงานกับ 4
กลุ่ม ได้แก่

- กลุ่มชนชากรบ้านโจรงก มีกลไกคณะกรรมการที่มาจากตัวแทน 3 กลุ่มที่เป็นกลุ่มเขมร 2 กลุ่ม กับ
กลุ่มลาว 1 กลุ่ม มาจากการเลือกตั้ง มีหน้าที่บริหารกลุ่ม มีการแบ่งบทบาทและมอบอำนาจจัดการให้
ตัวแทนกลุ่มบ้านที่เป็นกรรมการ มีการติดตามการชำระค่าเช่าเปลือก การคืนควายตามระเบียบ การขยาย
สมาชิกเพิ่ม กรณีที่มีปัญหา คณะกรรมการกลางจะเป็นผู้พิจารณาและตัดสินใจ

- กลุ่มคนจนบ้านโคกกลางสามัคคี มีโครงสร้างประธาน รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก
กรรมการมี 2 กลุ่มๆ แรก มี 20 คน กลุ่ม 2 มี 50 คน มีหน้าที่ระดมหุ้น ปลอຍกู้ยืม กองทุนปุ๋ยให้คนจน 20
คน กู้หมุนเวียน สัมทบทุนกิจกรรมประเพณีและสาธารณประโยชน์

- กลุ่มเกษตรกรนิยมนบ้านสันต์มีโครงสร้างจากที่ประชุมใหญ่ มีคณะกรรมการดำเนินงานไม่เกิน
15 คน กรรมการอำนาจการ 5-7 คน มีประธาน รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก กรรมการ มีการ
เงินกู้ 3-5 คน และกรรมการการศึกษา 3-5 คน มีบทบาทการบริหารงาน การทำความเข้าใจกับสมาชิก การ
ปลอຍกู้ การจัดทำเอกสารบัญชี

- กลุ่มเกษตรผสมผสานบ้านหนองเกาะ มีโครงสร้างประธาน รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก
และกรรมการ มีกลุ่มกิจกรรมย่อยๆ 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเกษตรอินทรีย์ กลุ่มเกษตรปลอดสาร และกลุ่ม
พืชผักสวนครัว

5. สหกรณ์เครดิตยูเนียน ต.ตระแสง จ.สุรินทร์ มีกลไกคณะกรรมการอำนาจการ ดำเนินการ ผู้
ตรวจสอบกิจการ การศึกษาและเงินกู้ โดยมาจากที่ประชุมใหญ่ของสหกรณ์ฯ มีการกิจกรรมเงินทุน
บริการการกู้ยืม หารายได้ จัดสวัสดิการให้สมาชิก โดยกระบวนการมีส่วนร่วมมีส่วนวิเคราะห์ วางแผน
ดำเนินงานร่วมกัน รับผิดชอบประโยชน์และประเมิณผล

6. กลุ่มพันธมิตรกาบเชิง จ.สุรินทร์ มีกลไกที่ปรึกษาจากโรงเรียน องค์การบริหารส่วนตำบล
(อปต.) แคนนำชุมชนและผู้สูงอายุ มีเครือข่ายภาคีความร่วมมือที่ใช้การประชุมปรึกษาหารือทั้งทางการ
และไม่ทางการในการทำงานร่วมกัน ในลักษณะประชาคม คือ รวมตัวกันในหลากหลายภาคีมาร่วมคิด
ปรึกษาหารือกันด้วยความรัก มีการทำกิจกรรมดีๆ ร่วมกัน มีการสรุปบทเรียนและปรับปรุงแก้ไข ขยายผล
ทั้งสมาชิกและคุณภาพการทำงาน จนแก้ไขปัญหาดีและเยาวชนได้ ในระดับชุมชนมีแกนนำและกลุ่มที่
สอนน้องคอยดำเนินงานและติดตามงานอย่างต่อเนื่อง

**ตารางที่ 3 ภาติที่เกี่ยวของและบทบาทของภาติภายนอกที่เข้ามาบทบาท
เกี่ยวของในกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน**

โครงการ	ภาติที่เข้ามาบทบาท
1. โครงการขบวนการเรียนรู้ของผู้นำกับการพัฒนาชุมชนให้เป็นสุขของศิกรชาวบ้าน จ.ขอนแก่น	- ชาวบ้าน ใน 8 หมู่บ้านสมาชิก - ผู้นำชุมชน - กรรมการหมู่บ้าน -เยาวชนที่สนใจ - เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน - สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น - คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2. โครงการกระบวนการเรียนรู้ในการสร้างและพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเอง (มหาวิทยาลัย)	- จังหวัด - OTOP - หมู่บ้านใกล้เคียง - มหาวิทยาลัยมหาสารคาม - ผู้นำกลุ่ม / สหกรณ์
3. โครงการศึกษาการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรทุนของ บ.ส้มโสด (ร้อยเอ็ด)	- อบต. - ครู - เจ้าหน้าที่อนามัยประจำตำบล - พัฒนาการ - เกษตรอำเภอ - เจ้าหน้าที่ ทกส. - ครู/อาจารย์ - มูลนิธิประสานงานทุ่งกุลาร้องไห้
4. โครงการสรุปเพื่อนและกระบวนการเรียนรู้การเสริมสร้างสุขแก่เด็กและชุมชน (พันธมิตร สุรินทร์)	- ครูอาจารย์ - โรงพยาบาล - สถานีอนามัย - อบต. - กำนัน / ผู้ใหญ่บ้าน - ผู้นำชุมชน
5. โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชน	- กลุ่มผู้สนใจ

โครงการ	ภาคีที่เข้าร่วมมีบทบาท
เป็นสุข ทัศนศึกษาบทบาทสตรีกับการพัฒนา สหกรณ์ เครดิตยูเนียนตระแสง (สุรินทร์)	- เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน - อบต. - ผู้นำชุมชน
6. โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชน เป็นสุข ทัศนศึกษาบทเรียนการแก้ปัญหา ความยากจนพื้นที่ชายแดน (สุรินทร์)	- ชาวบ้าน ในหมู่บ้านสมาชิก 4 หมู่บ้าน - สนง. การปกครองส่วนท้องถิ่น - องค์การปกครองส่วนจังหวัด - มูลนิธิพัฒนาอีสาน - ผู้นำกลุ่ม / สหกรณ์

4.2 กลไกและภาคีแบบที่ 2 มีผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง 3 ภาคี โดยเป็นการจัดกลไกและภาคีการเรียนรู้และการจัดการความรู้ เพื่อมาดำเนินโครงการร่วมกับ “สรส.ภาคอีสาน” ในปี พ.ศ.2547-พ.ศ.2548 ได้แก่

- 1) ผู้นำชุมชน มีบทบาทหน้าที่ประสานงานชุมชน การคัดเลือกผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเข้าร่วมเวทีต่างๆ การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และสรุปผลการเรียนรู้และการจัดการความรู้
- 2) นักพัฒนา/ ผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ ทำหน้าที่จัดกระบวนการเวที ร่วมตั้งประเด็นคำถาม การสรุปประเด็น การเก็บข้อมูล การรวบรวม การวิเคราะห์ สังเคราะห์ การเขียนรายงาน การเสนอผลคืนสู่ชุมชน และเวทีวิชาการต่างๆ
- 3) นักวิชาการ ทำหน้าที่วางกรอบประเด็นการศึกษา การศึกษาเอกสาร การสร้างเครื่องมือ การเก็บข้อมูล การรวบรวม การวิเคราะห์ สังเคราะห์ การเขียนรายงาน การเสนอผลคืนสู่ชุมชน และเวทีวิชาการต่างๆ

สำหรับองค์กรชุมชนทั้ง 6 แห่ง นักพัฒนาทำหน้าที่นักวิชาการ ได้แก่ สหกรณ์เครดิตยูเนียนตระแสง องค์การการเงินบ้านส้มโอสอง กลุ่มพันธมิตรกาบเชิง กลุ่มยากจนในพื้นที่ชายแดน องค์การชุมชนที่เหลือ นักวิชาการทำหน้าที่นักพัฒนาด้วย ได้แก่ มูลนิธิองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน

ปัญหาที่พบ คือ ความขาดแคลน ความสนใจ การประสานงาน งบประมาณในการจัดทำโครงการ วิธีคิด วิธีทำงานร่วมกันให้ตลอดโครงการ ทำให้กลไกและภาคีไม่ครบถ้วนตามที่วางแผนไว้

- กลไกและภาคีที่มีแต่องค์กรชุมชนและเครือข่าย ค้นหาบทเรียนสำคัญว่า การกระตุ้นจากนักวิชาการหรือนักพัฒนาในการทำงานร่วมกัน เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็น ถ้าองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายมีปัญหาความเชื่อถือกันเองในชุมชน ปัญหาภาวะผู้นำที่ไม่สามารถนำพาองค์กรไปสู่เป้าหมายร่วมกัน ปัญหาการมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนในการทำงานร่วมกัน ทั้งนี้ เพราะผู้นำและสมาชิกมีการกิจกรรมทำร่วมกัน ซึ่งไม่มีรายได้ ผู้นำจึงมักไปใช้ชีวิตปกติในชุมชนมากกว่าทำกิจกรรมการพัฒนา

- กลไกและภาคีที่มาจากทุกภาคีทั้งครู อาจารย์ อบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานกรรมการกลุ่มกิจกรรมต่างๆ และผู้สนใจมาทำงานร่วมกัน โดยแบ่งบทบาทหน้าที่ตามความสนใจ ความถนัดและช่วยกันทำงาน ทำให้สามารถขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาได้และเยาวชนร่วมกันได้

ตารางที่ 4 บทบาทของภาคีที่เกี่ยวข้องในกระบวนการถอดความรู้ของชุมชน

ภาคีภายใน	บทบาท
1. นักวิชาการภายในโครงการ	1. บันทึก 2. วิเคราะห์/ สังเคราะห์ 3. เขียนรายงาน 4. ร่วมเวที/ แสดงความคิดเห็น
2. นักพัฒนา	1. จัดกระบวนการ 2. จัดเวทีต่างๆ 3. ประสานงานภายใน/ ภายนอก
3. ผู้นำชุมชน	1. เก็บข้อมูล ค้นหาความรู้ 2. ปฏิบัติการ ขยายผล สร้างนวัตกรรม
4. นักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิ	1. เสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ 2. พัฒนาศักยภาพนักจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน 3. ให้คำปรึกษา วิเคราะห์/ สังเคราะห์

4.3 การจัดความสัมพันธ์และการจัดการความรู้ของกลไก

โดยเหตุที่ต้องสรุปชุมชนทั้ง 6 แห่ง เป็นภาควิธีร่วมกันดำเนินงานในโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ภาคอีสานร่วมกับอีก 8 องค์กร การที่ก่อนหน้านี้นักองค์กรชุมชนมีการจัดความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำชุมชน สมาชิก และหน่วยงานภาครัฐและ NGOs ที่ลงไปทำงานในพื้นที่มาอย่างยาวนาน

ดังนั้น การจัดความสัมพันธ์และการจัดการความรู้ จึงน่าจะแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ ดังนี้ คือ
ลักษณะที่ 1 การจัดความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับสมาชิกองค์กร
ลักษณะที่ 2 การจัดความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำ สมาชิก และหน่วยงานรัฐหรือ NGO
ลักษณะที่ 3 การจัดความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำ สมาชิก หน่วยงานรัฐหรือ NGO และสรส.ภาคอีสาน

ทั้ง 3 ลักษณะ มีผู้นำในฐานะ “คุณกิจ” สมาชิก หน่วยงานรัฐหรือ NGO ในฐานะ “คุณอำนวย” และสสร.ภาคีสาน ในฐานะ “คุณเอื้อ” ทำงานร่วมกัน ดังนี้

ลักษณะที่ 1 ผู้นำกับสมาชิก

สภาพปัญหาและสาเหตุที่ทำให้ชุมชนมีความทุกข์จากภาวะความยากจน มีหนี้สิน มีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย สภาพธรรมชาติที่แห้งแล้ง น้ำท่วม ทำให้ไม่สามารถทำนาทำไร่ ทำสวน ให้ได้ผลผลิตมากเพียงพอต่อการยังชีพ และการจัดจำหน่าย หารายได้ การอพยพไปรับจ้างหาเงินทำนอกหมู่บ้านจึงเกิดขึ้นทุกหัวระแหง จนกลายเป็นคั้งผญอีสานที่ว่า “เติกน้อยยากเกิน ผู้เฒ่าได้ลูก” คือมีภาวะคนอายุน้อยแต่งงานกันได้ได้ถูกฝากคทาขายเลี้ยง ตนเองอพยพไปรับจ้างหาเงินส่งมาเลี้ยงลูก ฤดูทำนาจึงกลับมาสักครั้งหนึ่ง

ปัญหาเหล่านี้ทำให้ผู้นำชุมชนสนใจปัญหาและสาเหตุ มีการรับรู้ภาวะวิกฤติของสภาพชีวิตชาวบ้านในชุมชน จึงอยากเปลี่ยนแปลงแก้ไขและพัฒนาให้ดีขึ้น จึงทำหน้าที่ “คุณกิจ” ที่เริ่มคิดค้นกิจกรรม ชักชวน แสวงหาความร่วมมือและลงมือปฏิบัติงานประสบผลสำเร็จในระดับที่สามารถบรรเทาปัญหาความยากจน หนี้สิน รายได้-รายจ่าย ลงไป ได้บ้าง ผู้นำในฐานะคุณกิจ ตามภาษาของนักจัดการความรู้ จึงเป็นพระเอก นางเอกตัวจริงในงานพัฒนา ซึ่งแต่ละองค์กรไม่เต็มเพียงคนเดียว แต่มีกลุ่มคนจำนวนหนึ่งแบ่งบทบาทความรับผิดชอบตามความรู้ความถนัด ความชอบและความสามารถทำได้เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการในตำแหน่งต่างๆ

อย่างไรก็ตาม แต่ละองค์กร/เครือข่าย ก็จะมีผู้นำโดดเด่นอย่างน้อย 1 คน ที่มีความรู้ความสามารถ ความคิดสร้างสรรค์ การติดต่อประสานงานกับภายนอก การระดมทุนภายในภายนอก การบริหารจัดการองค์กรได้ดี และทำตัวเป็นผู้นำต้นแบบที่ดี สร้างศรัทธาการยอมรับได้ดี ดังเช่น นางอนงค์ สาธุสันต์ แห่ง ต.ตระแสง นางดาววัน บุญคำ แห่งสหกรณ์น้ำเกลี้ยงเวียงชัย นายถาวร สามชัย แห่งองค์กรชาวบ้านขอนแก่น นายยม แก้วสร้าง นายเชื้อ พิศพลิน นายพอก สุขพราหม นายคุจ ทองยงค์ แห่งชายแดนกาบเชิง จ.สุรินทร์ นายยุทธศาสตร์ ศาสตรา แห่งพนมมิตรแก้ไขปัญหาเด็กและเยาวชน จ.สุรินทร์ นายพั้ว ชาติมูลศรี แห่งบ้านส้มโอง จ.ร้อยเอ็ด

ถ้าหากสมาชิกองค์กรชุมชนโดยส่วนใหญ่ เมื่อได้รับการชักชวนจากผู้นำที่เป็นญาติมิตรเพื่อส่งไปรับรู้ถึงความรู้ความปรารถนาดีต่อการแก้ไขปัญหา และรูปแบบกิจกรรมที่ชักชวนกันทำ ก็อยู่ในวิถีที่จะเรียนรู้ตลอดชีวิตลงถูกได้ การเข้าร่วมหุ้นและระดมหุ้น การร่วมประชุม ร่วมมือทำกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ที่สำคัญ สมาชิก คือ กลุ่มคนที่จะได้ประโยชน์โดยตรงจากทุกกิจกรรมขององค์กรชุมชน ในลักษณะการกู้ยืม การออม การปันผล การศึกษาดูงาน การอบรมเพิ่มพูนความรู้ และการประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ความคิดและการสะบักการพัฒนานา

ลักษณะที่ 2 ได้เพิ่มหน่วยงานรัฐหรือ NGO ที่เข้าไปร่วมตั้งคำถามให้ขบคิดถึงปัญหา สาเหตุ แนวทางแก้ไขปัญหา ตลอดจนจัดกระบวนการเรียนรู้ด้วยการประชุม ศึกษาข้อมูล การศึกษาดูงานและ

อบรมในเรื่องต่างๆ ที่ชุมชนสนใจและต้องการเรียนรู้ประสบการณ์จากพื้นที่อื่นที่ประสบความสำเร็จมาก่อน การจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กร ภาระชุมชนและสนับสนุนทุนบางส่วน การประสานงานกับแหล่งสนับสนุนทั้งด้านเงินทุน พื้นที่เรียนรู้ วิชาการและอื่นๆ

หน่วยงานรัฐหรือ NGO ทั้งที่เป็นบุคคลหรือองค์กรต่างๆ ก็เช่น มูลนิธิองค์กรชาวบ้านเพื่อการพัฒนาภาคอีสาน มี อ.บุญพร อ่อนคำ อ.จรินทร์ บุญมีชยะ อ.บัวพันธ์ พรหมพิทักษ์ อ.วิเชียร แสงโสดิ อ.จริญญา วงษ์พรหม

มูลนิธิพัฒนาภาคอีสาน (NET) มีคุณโกวิทย์ กุลสุวรรณ คุณเพียรสิน มาลีหวล คุณชากริต หาญ

คำภา

มูลนิธิประสานงานความร่วมมือพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ (Grid) คุณวิเชียร สอนจันทร์ คุณภาสกร บัวศรี

โรงพยาบาลกาบเชิงและโรงเรียน จ.สุรินทร์ มีคุณครูโสภิต สุพรรณภาพ นพ.เอกชัย ปัญญาวัฒนกุล

ศูนย์เครือข่ายการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้มแข็งของชุมชนและเสริมสร้างฐานราก คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มีผศ.ฉลิต จันทรสมบัติ

องค์กร/ คนสำคัญในงานพัฒนาเหล่านี้ มีชื่อตามภาษาจัดการความรู้ว่า “คุณอำนวย” ทำหน้าที่เชื่อมโยงคนกับคน ผู้นำกับผู้นำ ผู้นำกับสมาชิก ชุมชนกับโลกภายนอก ให้เกิดการไหลเวียนของข้อมูล ความคิด บทเรียนประสบการณ์ การเรียนรู้และการประสานงาน โดยนำความแลกเปลี่ยน สื่อสาร วิจัยสรุปบทเรียน ติดตามงานและร่วมทุกข์ร่วมสุขกับชุมชน

ลักษณะที่ 3 มีโครงการ สรพ.ภาคอีสาน เข้าไปร่วมกับ 6 องค์กรชุมชน ในฐานะ “คุณเอื้อ” โดยสนับสนุนภาคีในพื้นที่พัฒนาโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข อบรมเชิงปฏิบัติการ การเก็บข้อมูล รวบรวม วิเคราะห์ สังเคราะห์ เผยแพร่ และขยายผลผู้พื้นที่อื่นๆ มีการจัดทำ website วารสารเล่มเล็กๆ เผยแพร่ ประสานงานและสนับสนุนทรัพยากรเงินทุน วัสดุอุปกรณ์ วิชาการ เวทีประชุม อบรมสัมมนา ประชาสัมพันธ์และติดตามสนับสนุนองค์กรชุมชนให้สามารถดำเนินโครงการได้ตลอดรอดฝั่ง (1 ปี) คนสำคัญๆ ในการจัดการเรียนรู้และจัดการความรู้ร่วมกับองค์กรชุมชน ได้แก่ รศ.ดร.สุจินต์ สิมารักษ์ อ.มานะ นาคำ คุณนิลาวัดี พรหมพิทักษ์ อ.บุญพร อ่อนคำ อ.จรินทร์ บุญมีชยะ และ อ.สมพันธ์ เตชะอธิก โดยมิราเชลเยียด

สำหรับกิจกรรมหลัก-รอง และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานของ สรศ. ภาคอีสาน ตลอด 1 ปี สามารถแสดงผลได้ตามตาราง ดังนี้

ตารางที่ 5 แสดงระยะเวลา กิจกรรมหลัก-รอง และผลลัพธ์ของคณะทำงาน สรศ.ภาคอีสาน

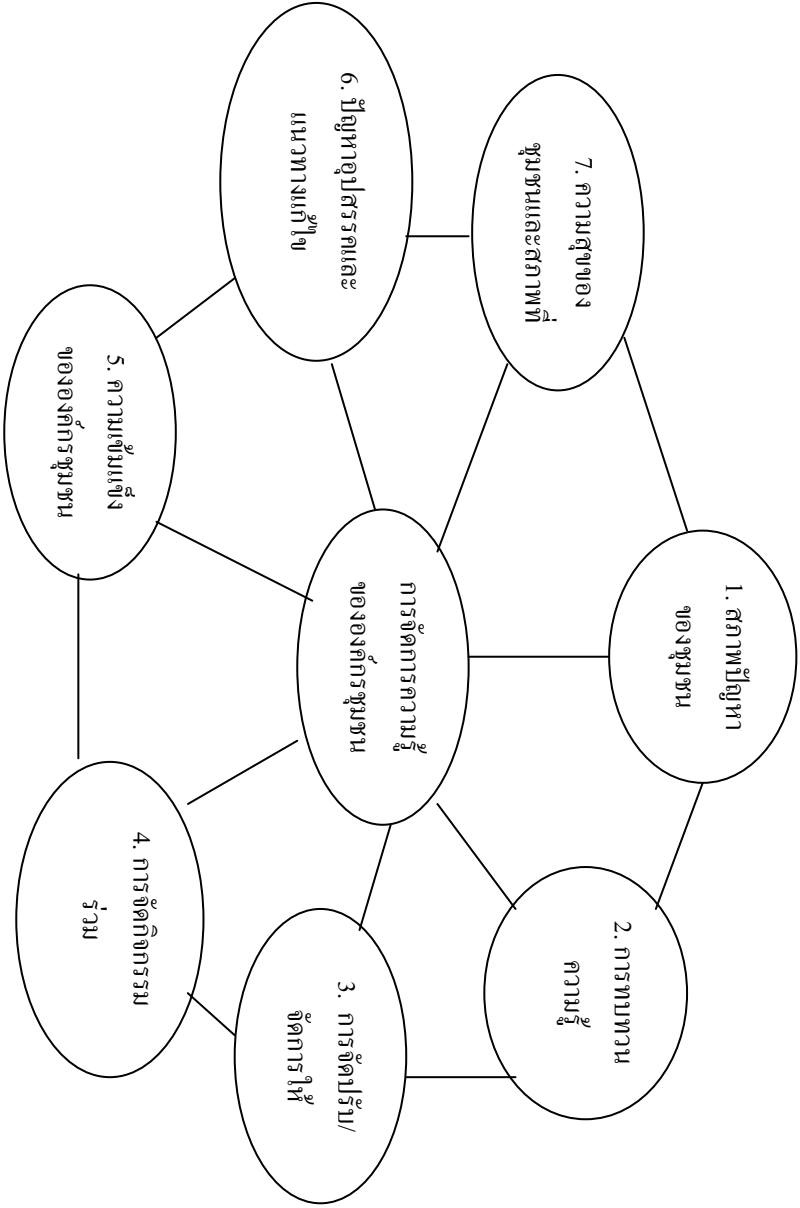
ระยะเวลา	กิจกรรมหลัก	กิจกรรมรอง	ผลลัพธ์
6 เดือนแรก	1. การบริหารจัดการโครงการ	- จัดทำโครงสร้างการบริหารจัดการโครงการ - จัดทำแผนการดำเนินงานระยะ 15 เดือน	- โครงสร้างการบริหารจัดการ - แผนการดำเนินงานระยะ 15 เดือน - รายงานผลการดำเนินงาน
	2. การพัฒนากลไกการจัดการเรียนรู้	- ค้นหาพื้นที่/กลุ่มเป้าหมาย - การเชื่อมโยงกับภาคีอื่นๆ เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการทำงานมากขึ้น - การสนับสนุนภาคีในพื้นที่ ใน การ พัฒนา โครงการ - ทบทวนวรรณกรรม และศึกษารูปแบบกลไกการจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนากลไกการจัดการเรียนรู้	- ได้พื้นที่เป้าหมายในการพัฒนาองค์ความรู้และกลไกการเรียนรู้ในพื้นที่ - เกิดความร่วมมือในการทำงานที่สอดคล้องกับภารกิจ - ได้โครงการและภาคีความร่วมมือในพื้นที่ในการดำเนินโครงการ
	3. การเสริมสร้างศักยภาพ นักจัดการความรู้ของชุมชน	- สนับสนุนการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุขในพื้นที่ 6 เดือนแรก - การติดตามการสนับสนุนการดำเนินงานในพื้นที่ - การจัดกิจกรรมพัฒนา	- ผู้นำชุมชน นักวิชาการ นักพัฒนา ได้ศึกษาระบบการเรียนรู้ร่วมกัน - รายงานผลการดำเนินงาน 6 เดือนของแต่ละโครงการ - นักวิชาการ นักพัฒนา ผู้นำชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมาย ได้

ระยะเวลา	กิจกรรมหลัก	กิจกรรมรอง	ผลลัพธ์
		ศึกษาภาพของภาคในพื้นที่ ในด้าน การรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ สังเคราะห์ ความรู้	พัฒนาศักยภาพในการรวบรวม ข้อมูล การวิเคราะห์ สังเคราะห์ ความรู้
	4. การสื่อสาร และสารสนเทศ	- การเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์โครงการ - จัดทำฐานข้อมูลองค์กร ภาคี ผู้เข้าร่วมโครงการ - Website เพื่อเผยแพร่ แลกเปลี่ยนความรู้	- องค์กรภาคีรับรู้การดำเนินงาน ของโครงการและเกิดความ ร่วมมือกันในการดำเนินงาน - มีฐานข้อมูลขององค์กรที่ร่วม ดำเนินโครงการ - มี Website เพื่อเผยแพร่ แลกเปลี่ยนความรู้
	5. การติดตาม ประเมินผล	- คณะติดตามประเมินจัดทำ โครงการในการติดตาม ประเมินผล - วางแผนการติดตาม ประเมินผล	- โครงการติดตามประเมินผล และคณะติดตามประเมินผล - รายงานความก้าวหน้าการ ติดตามประเมินผล
6 เดือนที่ 2	6. การพัฒนา กลไกการจัดการ เรียนรู้	- การศึกษากลไกและ กระบวนการจัดการเรียนรู้ ของชุมชน - การประชุมสัมมนาเรื่อง กลไกและกระบวนการ เรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข ขององค์กรภาคีความ ร่วมมือต่างๆ - การสังเคราะห์ภาพรวม องค์ความรู้เกี่ยวกับ กระบวนการเรียนรู้เพื่อ ชุมชนเป็นสุขภาคอีสาน	- รายงานความก้าวหน้าผล การศึกษากลไกและกระบวนการ จัดการเรียนรู้ของชุมชน - รายงานความก้าวหน้าการ สังเคราะห์ภาพรวมองค์ความรู้ เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้เพื่อ ชุมชนเป็นสุขภาคอีสาน - แนวทางการพัฒนากลไกการ จัดการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข

ระยะเวลา	กิจกรรมหลัก	กิจกรรมรอง	ผลลัพธ์
	7. การเสริมสร้างศักยภาพ นักจัดการความรู้ของชุมชน	- การจัดกิจกรรมพัฒนาศักยภาพของคนทำงาน การยกระดับองค์ความรู้ การจัดการองค์ความรู้ การใช้ประโยชน์องค์ความรู้ การเผยแพร่องค์ความรู้ และการขยายผล - สนับสนุนโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข ระยะที่ 2 - การติดตามการดำเนินงานในพื้นที่โดยคณะประสานงานและผู้เชี่ยวชาญ - จัดเวทีวิชาการ และเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของภาคีความร่วมมือต่างๆ	- นักวิชาการ นักพัฒนา ผู้นำชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมาย ได้พัฒนาศักยภาพในการยกระดับองค์ความรู้ การจัดการองค์ความรู้ การใช้ประโยชน์องค์ความรู้ - รายงานผลการดำเนินงานโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุขจากพื้นที่ต่างๆ - องค์ความรู้เกี่ยวกับการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข
	8. การสื่อสารและสารสนเทศ	- การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลงานของโครงการและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ - จัดทำฐานข้อมูลองค์กรภาคี ผู้เข้าร่วมโครงการและองค์กรที่เกี่ยวข้อง - Website เพื่อเผยแพร่แลกเปลี่ยนและเชื่อมโยงความรู้เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ระหว่างองค์กรที่ทำงานด้านการเรียนรู้	- องค์การภาคีรับรู้ผลการดำเนินงานของโครงการและเกิดความร่วมมือกันในการดำเนินงาน - มีฐานข้อมูลองค์กรที่ร่วมดำเนินโครงการและองค์กรที่เกี่ยวข้อง - มี Website เพื่อเผยแพร่แลกเปลี่ยนและเชื่อมโยงความรู้เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ระหว่างโครงการที่ทำงานด้านการเรียนรู้

ระยะเวลา	กิจกรรมหลัก	กิจกรรมรอง	ผลลัพธ์
	12. การสื่อสารและสารสนเทศ	- ฐานข้อมูลกลุ่มองค์กรและองค์ความรู้ของพื้นที่ - ผลิตสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ในการจัดการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข	- ฐานข้อมูลและ Website ที่เป็นปัจจุบัน - สื่อสิ่งพิมพ์เผยแพร่องค์ความรู้ในการจัดการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข
	13. การติดตามประเมินผล	- การสัมมนาเสนอผลการติดตามประเมินผล	- องค์กรภาคีที่ร่วมดำเนินงานและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้รับทราบผลการประเมินและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อนำไปสู่การพัฒนาต่อไป

4.4 สังเคราะห์การจัดการความรู้และปัจจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการแสวงหา การยกระดับ การพัฒนาและประยุกต์ใช้ความรู้ที่เพิ่มมูลค่าขององค์กรชุมชน มีการเรียนรู้ การจัดการความรู้ในกระบวนการ ตั้งแผนผัง

4.4.1) สภาพปัญหาของชุมชน อันนำไปสู่การจัดการความรู้ได้แก่

- ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ความยากจน การไม่มีอาชีพ ไม่มีรายได้ มีรายจ่ายมากกว่ารายรับ ความอดอยาก ความขาดแคลนปัจจัยสี่ ค่าครองชีพที่สูงขึ้น ปัญหาการผลิตราคาสูง การบริโภคทางวัตถุและสิ่งฟุ่มเฟือยมากขึ้น ปัญหาเหล่านี้นำไปสู่หนี้สิน
- ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมทั้งดิน น้ำ ป่า เป็นอันตราย ป่าไม่ถูกทำลาย
- ปัญหาชาติพันธุ์มาจากการตั้งถิ่นฐานของคน 2 ภาษา 2 วัฒนธรรม นำไปสู่ความสามัคคีและความร่วมมือเป็นไปได้น้อย
- นโยบายการพัฒนาของรัฐ ส่งผลให้เกิดภาวะหนี้สิน ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม การทุจริตทรัพยากรจากภายนอกและค่าครองชีพสูงขึ้น
- กระแสวัฒนธรรมและค่านิยมสมัยใหม่ ทำให้เกิดความต้องการทางวัตถุ และสินค้าฟุ่มเฟือยจนมีการบริโภคมากเกินไปถึงขีด
- ระบบการสื่อสารและการศึกษา ไปกระตุ้นการบริโภค การศึกษาริเริ่มรู้ไม่สอดคล้องกับ

วิถีชีวิตของชุมชน

4.4.2) การทบทวนความรู้

องค์กรชุมชนทั้ง 6 แห่ง ได้มีการทบทวนความรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน มีความรู้ใดบ้างที่เป็นประโยชน์และสามารถทำให้ปรับตัวอยู่รอดได้

ความรู้ด้านพิธีกรรม สืบทอด หนองพั่นบ้าน สามารถเกาะเกี่ยวความสัมพันธ์อันดีกับจิตใจผู้คนได้

ความรู้ด้านการผลิตทางการทอผ้า ทอเสื้อหวาย จักสาน ช่างไม้ ช่างปูน ทำขนมจีน เกษตรผสมผสาน สามารถบรรเทาภาวะบีบคั้นทางเศรษฐกิจให้บรรเทาได้เสริม มังนันทและลดหนี้สินได้บ้าง

ความรู้ด้านคุณธรรม การทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีส่งผลให้ได้รับความเชื่อถือและมีการปฏิบัติตามสืบทอดกันต่อมา

4.4.3) การจัดการ/จัดการให้สอดคล้องกับปัญหา

การแสวงหาความรู้ใหม่ๆ ด้วยการค้นหา รวบรวมความรู้จากการสนทนากับจัดการความรู้ภายนอก และแหล่งเรียนรู้ตัวอย่างอื่นๆ ทำให้เกิดการเกิดเก็บความรู้ จัดหมวดหมู่ความรู้ การสื่อสาร การถ่ายทอดสด

การจัดการความรู้ที่ได้รับการจัดปรับให้สอดคล้องกับปัญหา

การจัดการความรู้ในการแก้ปัญหาเด็กและเยาวชน มีความประพฤติไม่เหมาะสมให้กลายเป็นคนดี มีความรับผิดชอบ และช่วยเหลือกันและกัน

เมื่อคนๆ หนึ่งได้สร้างความสนใจปัญหาของชาวบ้านและแสดงความคิดเห็นถึงแนวทางการแก้ไข รวมถึงเข้าไปมีบทบาทในกิจกรรมพัฒนาต่างๆ จนได้รับความเชื่อถือ ยอมรับจากชาวบ้าน คนๆ นั้นจะได้รับการเลือกให้เป็นผู้นำองค์กรแทนทุกเรื่อง ยังเป็นผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีการศึกษา อ่านออก เขียนได้ สามารถติดต่อประสานงานกับภาครัฐได้ ยังเพิ่มความรู้ทำให้กับชาวบ้าน

แต่กิจกรรมการพัฒนาที่มีค่าเสียเวลา สมอง แรงกาย ค่าเสียโอกาสในการทำงานกับชุมชนแต่มีรายจ่ายไปเรื่อยๆ ค่าใช้จ่ายในรูปแบบตัวเงิน ชาว วัสดุอุปกรณ์ เมื่อไม่มีรายได้จากการทำงานกับชุมชนแต่มีรายจ่ายไปเรื่อยๆ ภายใน 1-3 ปี ผู้นำองค์กรที่คิดว่าเสียสละได้ มีจิตใจอาสาสมัครเพื่อชุมชนก็เริ่มประสบปัญหาไม่มีรายได้ บางรายเริ่มมีหนี้สิน ชาวเริ่มหมดยุ่ง จนที่สุดต้องคอร์ปชั่นเงินกลุ่ม / องค์กร หรืองบประมาณจากโครงการต่างๆ เพื่อให้สามารถอยู่รอดได้ และผู้นำบางรายถือโอกาสสร้างฐานะให้ดีขึ้นจากงานพัฒนา จนกลายเป็นความขัดแย้งในชุมชน

ความพอติระหว่างการทำงานเพื่อชุมชนด้วยจิตใจอาสาสมัคร เสียสละเพื่อส่วนรวมกับค่าใช้จ่ายที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร ? เป็นปัญหาสำคัญขององค์กรชุมชน

ใน 6 องค์กรชุมชน มีปัญหานี้น้อย เนื่องจากผู้นำชุมชนมีตำแหน่งอื่นๆ ด้วย ทั้งเป็นข้าราชการ อบต. ประธานสหกรณ์ ประธานกองทุน ฯ และมีโครงการร่วมกับหน่วยงานภายนอกที่จัดสรรค่าตอบแทน ค่าเบี้ยเลี้ยง ค่าอาหาร ค่าเดินทาง ค่าที่พัก ฯลฯ ไว้ให้กับผู้นำในระดับที่มีปัญหาไม่มากนัก แต่ก็ไม่ถึงกับทำให้ผู้นำพึงพอใจหรือมีรายได้เหลือกลับสู่ครอบครัว

ด้วยเหตุนี้ผู้นำชุมชนจึงมีปัญหาเรื่องรายได้และหาคนอื่นมาสืบทอดความเป็นผู้นำต่อได้ยาก นอกจากหน่วยงานต่างๆ ภายนอกจะไม่ค่อยมีการลงทุนงบประมาณสำหรับการเสริมสร้างศักยภาพผู้นำใหม่ๆ แล้ว ปัญหาการให้ค่าตอบแทนวันละ 150-200 บาท ก็ยังเป็นสิ่งที่ไม่มีใครวางระบบไว้อย่างชัดเจน ด้วยทัศนคติและความคิดที่ว่างานพัฒนาเป็นงานเสียสละเพื่อส่วนรวม ขณะที่ภาวะเศรษฐกิจและค่าใช้จ่ายในโลกแห่งความเป็นจริงได้ทำให้ผู้นำชุมชนต้องมีเงินสำหรับดำรงชีวิตของตนเอง และค่าใช้จ่ายในครอบครัว

การแสวงหาความเหมาะสม พอติระหว่างเป็นอาสาสมัครเสียสละเพื่อชุมชนกับค่าใช้จ่ายที่ผู้นำองค์กรชุมชนสมควรได้รับ จึงเป็นสิ่งต้องเรียนรู้และจัดการร่วมกันควบคู่ไปกับกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนเพื่อชุมชนเป็นสุข

3) การมีส่วนร่วมของสมาชิก ความสนใจการมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลง การร่วมคิดร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ยังอยู่ในลักษณะของความร่วมมือนมากกว่าที่สมาชิกส่วนใหญ่มุ่งบทบาทกายแรงใจแรงสมองร่วมกับองค์กรชุมชนอย่างเต็มที่ แต่การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การประชุม การรับผลประโยชน์ การสรุปบทเรียนและการติดตามงานอยู่ในพื้นที่น้ำพึ่งพอใจ

4) กิจกรรมต่อเนื่อง ทุกองค์กรค่านิยมกิจกรรมอย่างต่อเนื่องได้อย่างลงตัวและสอดคล้องกับความรู้ความสามารถของกลุ่ม ทั้งในเรื่องสหกรณ์เครดิตยูเนี่ยน กลุ่มทอผ้า กลุ่มวัวควาย กลุ่มเกษตร

ผสมผสาน กลุ่มน้ำผลไม้ ใบชาหม่อน ไข่หม่อน กลุ่มพันธุ์มิตร กลุ่มอมทรัพย์ ฯลฯ และมีแนวโน้มว่ากิจกรรมต่างๆ เหล่านี้จะมีการปฏิบัติตลอดไป ด้วยมีการรับรู้และการปฏิบัติของสมาชิกจำนวนมากพอสมควร

5) มีกองทุนสะสมเงินออมของชุมชน สหกรณ์เครดิตยูเนียน กลุ่มออมทรัพย์ เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน กลุ่มคนยากจน ฯลฯ เป็นการรวมตัวที่มิใช่การสะสมการออมในรูปแบบของกองทุนเป็นพื้นฐานและสามารถใช้เป็นแหล่งบรรเทาความเดือดร้อนของชาวบ้านได้

6) ผลประโยชน์ต่อส่วนรวม กิจกรรมของทุกองค์กรแห่งการเรียนรู้ มีสมาชิกในชุมชนเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์โดยตรง มีชุมชนอื่นๆ ได้รับประโยชน์ทางอ้อมจากการเรียนรู้และนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่นๆ องค์กรชุมชนทั้ง 6 แห่ง เป็นศูนย์การเรียนรู้ให้กับองค์กรอื่นๆ มานับสิบปี ขณะเดียวกันก็เป็นองค์กรที่เรียนรู้และรับประโยชน์ทางการพัฒนากับแหล่งอื่นๆ ด้วย

7) การประสานงานภายในภายนอกได้ พื้นที่ขององค์กรชุมชนทั้ง 6 แห่ง เป็นพื้นที่ที่มีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้าไปร่วมทำงานมานาน โดยเหตุที่จิตเวที การอบรม การศึกษาดูงาน เป็นกระบวนการทำงานที่องค์กรพัฒนาเอกชนใช้ในการสร้างการเรียนรู้ ความรู้และการนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาความคิดและกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน จุดนี้ทำให้องค์กรชุมชนรู้จักหน่วยงานภายนอกได้ทั้งเรื่องทุนสนับสนุนโครงการ ความคิดความรู้ต่างๆ และบทเรียนประสบการณ์การพัฒนา ในด้านการประสานงานภายในชุมชน ส่วนใหญ่ไม่มีปัญหาสามารถประสานงานการทำงานร่วมกันได้

8) ความโปร่งใส ตรวจสอบได้ องค์กรชุมชนได้ผ่านการทำงานอย่างเป็นระบบมากขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องการทำบัญชีรายรับ รายจ่าย การบันทึก รวมทั้งมีเวทีประชุมอย่างสม่ำเสมอที่ต้องรายงานสถานการณ์ให้สมาชิกรับรู้และต้องบันทึกผลทุกปี

9) บทบาทสตรีกับการเรียนรู้และการจัดการความรู้

สตรีมีความละเอียด อดทน ช่างสังเกต โปร่งใส รับผิดชอบ เอาใจใส่ตนเอง สามารถทำบันทึกบัญชีและรายงานต่างๆ โดยเอาใจใส่อย่างจริงจัง สนใจสวัสดิการของคนในชุมชน และมีความต่อเนื่องในการทำงานสูง

คุณลักษณะดังกล่าวทำให้การจัดการการเงิน คนและตลาด การระดมทุนและร่วมประชุมสม่ำเสมอ การแก้ไขปัญหาเด็กและเยาวชน การทอดผ้าลายดอกงาน การทำนมจืดนมผง การผลิตน้ำผลไม้ ไข่ไก่ และการทอดกระดิบข้าว มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง สรุปรบเรียนและปรับปรุงแก้ไข / พัฒนาตลอดเวลา

ในขณะที่ผู้สูงอายุสามารถทำกิจกรรมด้านเกษตรผสมผสาน ธนาคารข้าว ธนาคารวัว-ควาย การบริหารจัดการกลุ่ม / องค์กร และการประสานงานภายนอก โดยความสนใจในรายละเอียดและความต่อเนื่องสม่ำเสมอยิ่งกว่าสตรี

อย่างไรก็ตามถ้าทั้งหญิง-ชายได้ทำงานร่วมกันและมีการเสริมพลังความรู้ความสามารถได้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน โดยไม่ต้องแบ่งแยกว่ากิจกรรมใดผู้หญิงต้องทำ กิจกรรมใดชายต้องทำเท่านั้น ก็จะเป็นการเสริมพลังอำนาจแก่ชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

10) ความเป็นนิติบุคคลขององค์กรชุมชน

การทำงานพัฒนาชุมชนของภาครัฐฯ ได้เข้าไปจัดตั้งกลุ่ม / องค์กร อาสาสมัคร คณะกรรมการหมู่บ้าน ในลักษณะการประชุมแบบเป็นทางการและเป็นที่ยอมรับของชุมชน

ต่อมาเมื่อองค์กรพัฒนาเอกชนและสถาบันวิชาการเข้าไปทำงานในชุมชนเดียวกันกับภาครัฐฯ มีการจับกลุ่มชาวบ้านและผู้นำชุมชนที่มีความสนใจในปัญหาต่างๆ และรวมกลุ่มทำกิจกรรมกันด้วยตนเอง โดยที่กลุ่ม / องค์กรที่ถูกจัดตั้งโดยภาครัฐฯ อาจจะเข้าร่วมในลักษณะบุคคลหรือไม่มีส่วนร่วมเลย

ลักษณะนี้ทำให้เกิดปัญหาความยอมรับและเชื่อถือจากชาวบ้านในระยะแรกๆ มีการวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็น “กลุ่มเถื่อน” หรือ “กลุ่มต่อต้านรัฐ” หรือ “กลุ่มที่มาแข่งขันทำงานพัฒนาแข่งกับภาครัฐฯ และผู้นำทางการเมืองชุมชน”

ประกอบกับการขอรับการสนับสนุนจากภาครัฐฯและแหล่งสนับสนุนอื่นๆ มักมีกฎระเบียบให้เป็นนิติบุคคล

ดังนั้น เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวจึงมีการตั้งองค์กรนิติบุคคลที่ไปจดทะเบียนกับภาครัฐฯ ในรูปแบบนิติธรรมาภิบาลชาวบ้านเพื่อการพัฒนา สหกรณ์เครดิตยูเนียนตระแสง สหกรณ์น้ำเกลี้ยงเวียงชัย ความเป็นนิติบุคคลช่วยให้การบริหารจัดการที่เป็นระบบขึ้น เช่น การประชุม การบันทึก การทำบัญชีรายรับ-จ่าย ทั้งนี้เพราะต้องมีการตรวจสอบจากภาครัฐฯ

แต่ในด้านการจัดการเรียนรู้และการจัดการความรู้อื่นๆ องค์กรชุมชนไม่ได้รับการสนับสนุนจาก สรส. ภาคอีสาน สถาบันวิชาการ NGOs และหน่วยงานรัฐฯ โดยไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ

4.4.6) ปัญหาอุปสรรคและแนวทางแก้ไข

1) การสร้างผู้นำ เป็นปัญหาร่วมกันของทุกองค์กรที่จะค้นหาผู้นำใหม่ในชุมชน ที่ทำได้เกือบทุกอย่าง ตั้งแต่ความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการงาน เงิน คนให้มีประสิทธิภาพ เป็นคนซื่อสัตย์ เสียสละ มีคุณธรรม มีบารมี ได้รับควาไว้วางใจและเชื่อถือจากสมาชิกและชุมชน คิดเก่ง พูดเก่ง ที่ดี ขยันและมีเทคนิคการทำงานการผลิต แปรรูป ตลาด ทำแผนและเขียนโครงการได้ จัดประชุมเวทีชาวบ้านและสรุปผลจนนำไปสู่การปฏิบัติที่ได้ผู้นำแบบนั้นต้องใช้เวลาฝึกเรียนรู้ฝึกฝนนับสิบๆปี ผู้นำรุ่นใหม่ อาจเก่งเพียงด้านใดด้านหนึ่ง เช่น ด้านการผลิต การเก็บเงินทำบัญชี การประชาสัมพันธ์ ฯลฯ ดังนั้น ผู้นำอาจจำเป็นต้องค้นหาผู้นำและฝึกฝนให้ผู้นำใหม่ได้เรียนรู้และฝึกฝนเป็นผู้นำเหมือนตนเองในอนาคต

2) **วิธีคิดเชิงระบบ** ไม่มองอะไรเป็นส่วนๆ แต่มองเชื่อมโยงระบบใหญ่ระบบย่อยมีปฏิสัมพันธ์กัน แต่ทั้งหมด ว่ากิจกรรมการพัฒนาที่แบ่งบทบาทหน้าที่ต่างๆ กันทำ ต้องสร้างให้เกิดภาวะสมดุลเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดี ผู้นำและสมาชิก โดยส่วนใหญ่มองทุกอย่างองค์กร ยังมองงานพัฒนาอย่างที่เป็นระบบไม่ออก ยังคิดว่าคนที่ทำหน้าที่ผลิตก็ทำการผลิต คนคิดก็ทำให้เขาคิดไป คนชอบไปประชุมชอบช่างนอกหมู่บ้านก็ให้เขาไป คนเก็บเงินก็ให้เก็บไป คนพูดก็ให้พูด วิธีการคิดและทำเฉพาะส่วน ไม่ได้พัฒนาระบบคิดที่เชื่อมโยงภาพรวมวิถีชีวิตกับกิจกรรมแก้ปัญหา ประเด็นนี้จึงเป็นสิ่งที่ผู้นำและสมาชิกต้องการศึกษาและฝึกคิดฝึกปฏิบัติมากขึ้น เพื่อคิดแก้ปัญหาระยะยาว ทำกิจกรรมต่อเนื่อง คิดสร้างสรรค์ใหม่ๆ มีเป้าหมายหลักเพื่อส่วนรวม มีระบบสนับสนุนและพึงพอใจในความสำเร็จเป็นระยะๆ

3) **การเป็นผู้นำเวทีประชุมและการสรุปประเด็นสำคัญๆ** เป็นปัญหาสำคัญของการจัดเวทีประชุมแล้วไม่สามารถสรุปได้ว่าจะต้องทำอะไรร่วมกันต่อไป ใครเป็นผู้ทำบ้าง แล้วผลคืออะไร เวทีชาวบ้านมักเป็นการพูดกันไปเรื่อยๆ ถึงปัญหาต่างๆ มักเรียกเรื่องผลประโยชน์ให้กับตนเองได้มากกว่า ต่างคนต่างเอาความคิดเห็นของตนเองเป็นใหญ่ ไม่ค่อยฟังเหตุผลของกันและกัน จนทำให้ไม่สามารถประนีประนอมความคิดเห็นร่วมกันแยกแยะความเหมือน ความต่างของสิ่งที่ต้องทำร่วมกัน การเป็นผู้นำเวทีประชุมและการสรุปประเด็นสำคัญๆ จึงเป็นเรื่องต้องฝึกฝน และผลิตเปลี่ยนหมุนเวียนให้ผู้นำมีโอกาสฝึกปฏิบัติจริงบ่อยๆ แต่ต้องมีข้อตกลงร่วมกันในเวทีจะช่วยเหลือกันสรุปประเด็นสำคัญ การรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน การมองประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก การมองกัน ในแง่ดี การใช้เครื่องมือช่วยทำให้ทุกคนตามประเด็นช่วยกระตือรือร้นคำสำคัญหรือหัวข้อความคิดเห็นที่เด่นๆ ให้เห็นโดยทั่วกัน

4) **การบริหารเวลาทำงานร่วมกัน** ชาวบ้านมีกิจกรรมการทำงานตลอดเวลา การมาทำงานส่วนรวมจึงเป็นเรื่องที่ต้องจัดอาหารการกิน การผลิต การเอาข้าวควายเข้าคอก การรับลูกหลานจากโรงเรียนและอื่นๆ ทำให้ไม่สามารถเสียสละเวลามาทำงานส่วนรวมได้ วิธีแก้ปัญหาคือ การจัดการสิ่งต่างๆ ให้เรียบร้อยก่อน หรือหาคนอื่นช่วยงานที่ตนเองต้องทำทุกวัน รวมทั้งการนัดหมายเวลาเพื่อเสร็จภารกิจแล้วหรือนัดหมายล่วงหน้าเพื่อมีเวลาจัดการธุระส่วนตัวให้เรียบร้อย

5) **คำตอบแทนน้อย** ผลประโยชน์ที่กระบวนกรองค์กรชุมชนได้รับในรูปแบบของคำตอบแทน คำเบี่ยงเลียง คำเบี่ยงประทุษ มีจำนวนน้อยกว่าค่าแรงงานรายวัน ที่ๆ การทำงานต้องใช้สมองและแรงกายมาก กรรมการหรือผู้นำมักถูกมองว่า ต้องเสียสละเป็นผู้มีฐานะคืออยู่แล้ว ซึ่งไม่เป็นจริงเสมอไป ผู้นำส่วนใหญ่มีฐานะปานกลาง เสียสละไม่ได้มาก ด้วยเหตุนี้ จึงควรจัดสัดส่วนกำไรขององค์กรให้กับกรรมการที่เหมาะสม หรืออย่างน้อยก็คิดเท่ากับค่าแรงขั้นต่ำของจำนวนวันที่ทำงานจริง

6) **การเขียนโครงการและรายงาน** ผู้นำชาวบ้านจำนวนมากเขียนโครงการและรายงานไม่เป็น ส่วนใหญ่เรียนจบ ป.4 ป.6 แต่หลังสนับสนุนทุกแห่งก็มีแบบฟอร์มการเขียนโครงการและรายงานที่ยากซับซ้อนเกินไป แต่ผู้นำชาวบ้านก็คุ้นเคยกับตัวหนังสือวิชาการท้องถิ่น ชำราชากรในพื้นที่ นักพัฒนาที่

เก็ดชีวิตชุมชน ช่วยกันให้คำแนะนำ ฝึกอบรมปฏิบัติบ่อยๆ และในอนาคตอาจเปลี่ยนแปลงวิธีการนำเสนอใหม่ด้วยภาพและการเล่าเรื่องจากกล้องถ่ายภาพ โทรศัพท์มือถือ VCD CD ต่างๆ ที่พัฒนามากไปแล้ว วิธีเหล่านี้จะช่วยผู้นำชาวบ้านได้มาก รวมทั้งเห็นภาพกิจกรรมจริงในพื้นที่ ดีกว่าหนังสือที่สร้างความยากลำบากแก่ชุมชน

4.4.7) ความสุขของชุมชน

แบ่งได้เป็น 3 ระดับคือ ระดับบุคคล ระดับครอบครัวและหมู่บ้าน การจัดการความรู้ที่ผ่านมาสามารถนำไปสู่ความสุขของชุมชนได้ดังนี้

ระดับบุคคล มีรายได้พออยู่พอกิน มีสุขภาพกาย ใจ สังคม สติปัญญาที่แข็งแรงและช่วยเหลือกัน ไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ มีสิทธิคงยึดถือปฏิบัติร่วมกัน

ระดับครอบครัว มีรายได้จากอาชีพเสริม รู้จักประหยัด หนี้สินลดลง เพราะมีกองทุนในหมู่บ้าน ลดการระดมเบี้ยสูง มีอาหารการกินตลอดปี มีปัจจัย 4 เพียงพอ มีเงินทุนหมุนเวียน สนับสนุนการศึกษา ลูกหลาน ครอบครัวได้ทำการผลิตร่วมกัน และทำบุญตามประเพณี

ระดับชุมชน มีถนนหนทางสะดวกขึ้น มีน้ำ ฟ้า อากาศกองทุนทำกิจกรรมได้ มีบุญประเพณีทำร่วมกัน มีความสามารถบริหารจัดการโปร่งใส ตรวจสอบได้ จงเป็นที่พึงพอใจของชุมชน มีเครือข่ายกับภายนอก มีแหล่งเรียนรู้อาชีพและความรู้ต่างๆ ในชุมชน ชุมชนมีอำนาจต่อรอง ได้รับการยอมรับจากภาครัฐ และองค์กรอื่นๆ

บทที่ ๕ องค์ความรู้ขององค์กรชุมชน

ความรู้ในการปฏิบัติกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ของชุมชนที่อยู่ในตัวผู้นำและองค์กร (Tacit Knowledge) มีมากมายหลากหลาย นับตั้งแต่ความรู้ทางเทคนิคการผลิตและการปรับปรุงที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ การบริหารจัดการกลุ่ม/องค์กร ให้สามารถจัดการกองทุนต่างๆ จนพึ่งพาซึ่งกันและกันได้ ความรู้ในการทรัพยากรต่างๆ ที่เข้ามาในชุมชน ความรู้ในประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น และการพัฒนาชุมชน ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ความรู้ที่อยู่ติดตัวผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นภูมิปัญญาสมัยดั้งเดิมกับความรู้การจัดการสมัยใหม่ โดยมีทั้งผู้นำผู้หญิง คนยากจน ผู้อาวุโส และผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งแต่ละองค์กรมีผลผลิตต่างกันอยู่ในชุมชน และนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนและปัญหาต่างๆ ให้หลุดพ้นจากความทุกข์ไปสู่ความอยู่เย็นเป็นสุข

5.1 องค์ความรู้ขององค์กรชุมชน

องค์ความรู้ขององค์กรชุมชน และผู้นำชุมชน มีดังต่อไปนี้ คือ

มูลนิธิองค์การชาวบ้านเพื่อการพัฒนา จัดกระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาจนสามารถพัฒนาผู้ความเข้มแข็งและเป็นผู้เรียนรู้ การเสริมพลังตนเองและมีกิจกรรมเกษตรผสมผสาน ชนาราชวาทชนารวักวาย และการช่วยเหลือคนยากจน

ความรู้ด้านการการประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน บุญประเพณี ประวัติผู้นำ การดำเนินชีวิต การบริหารจัดการทรัพยากรในชุมชนของผู้ นำ การพัฒนาชุมชนทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน

ความรู้เรื่องศาสนา วัฒนธรรม ความเชื่อ เช่น ศาลปู่ตา ญาคู ผีฟ้า หมอจำ หมอเป่า หมอธรรม หมอน้ำมัน การรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร มีหมอยาสมุนไพร การทำอบสมุนไพร

ความรู้เรื่องการทอดผ้าไหม ผ้าฝ้าย การย้อมสีธรรมชาติ การเจียระไนพลอย การทำแหวน ช่างก่อสร้าง ช่างปูน ช่างไฟฟ้า

เครื่องมือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การปลูกป่า การดูแลรักษาแหล่งน้ำธรรมชาติ

เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน 3 กลุ่ม จ.มหาสารคาม การจัดการกระบวนการเรียนรู้ตั้งแต่การผลิตโดยใช้วัสดุพื้นบ้าน การแปรรูปผลผลิตเป็นวัน น้ำผลไม้ ข้าวเกรียบ ขนมจีน สุนัขเฝ้ายาม ผ้าทอลายดอกงานจนกลายเป็นสินค้าที่โด่งดัง มีการจัดการตลาดท่ามกลางกระแส OTOP ที่ปลูกสร้างให้ผู้คนหันมาสนใจสินค้าจากภูมิปัญญาพื้นบ้าน

องค์ความรู้เดิมของสหกรณ์นี้กลายเป็นเชิงวิจัย คือ การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและการทอดผ้า ต่อมาพัฒนานำไปหม่อนมาแปรรูปเป็นชาหม่อนและการผลิตวันผลไม้ ความรู้ใหม่เมื่อเริ่มโครงการกับ สรศ.

ภาคอีสาน คือการยกระดับความรู้เรื่องการผลิตน้ำผลไม้สูตรเข้มข้นและสูตรพร้อมดื่ม การเก็บน้ำผลไม้ และไปให้ยาวนานขึ้นจาก 3 วัน เป็น 7 วัน เป็น 1 ปี และประยุกต์ใช้เป็นผลไม้ชนิดอื่นๆ ได้ด้วย

องค์ความรู้ของกลุ่มแปรรูปขนมจีนสมุนไพรใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมือง ข้าวเจ้าเหลือง 11 ข้าวเจ้าดอกพยอม ข้าวตาแห้งและข้าวเจ้าแดง ผลิตขนมจีนทำให้ได้เส้นสวย เส้นสด แต่ละคนมีสูตรแตกต่างกัน ทดลองงานเหลือสูตรเดียวและพัฒนามาเป็นขนมจีนสมุนไพร โดยใช้ดอกอัญชัญ ฟักทอง กระชายดำ ใบเตยและขมิ้น แปรรูปเป็นขนมจีนสดและขนมจีนอบแห้ง

องค์ความรู้ของกลุ่มทอดก๋วยเตี๋ยว คือการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การทอดผ้า โดยเฉพาะเทคนิคการใช้ไหมสำหรับทอดผ้าให้ถูกวิธี การได้ลายผ้าที่สวยงาม กลุ่มทอดก๋วยเตี๋ยวพัฒนาความรู้ในการบริหารจัดการกลุ่มที่มีระบบขึ้น มีลายผ้าออกแบบเอกลักษณ์ของกลุ่มที่โดดเด่นที่ประยุกต์ตามความคิดสร้างสรรค์ และความนิยมของลูกค้า

องค์กรจัดการการเงินเชิงบูรณาการบ้านส้มโอง จ.ร้อยเอ็ด จัดกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาองค์กรชุมชนอย่างต่อเนื่อง จนสามารถมีกองทุนการเงินถึง 9 กองทุน มีทุนรวมกว่า 3 ล้านบาทและกลายเป็นพื้นที่ศูนย์เรียนรู้ให้กับองค์กรอื่นๆ

องค์ความรู้ในการยกระดับระบบการจัดการทรัพยากรทุน มีตั้งแต่การบริหารจัดการกองทุนในชุมชนทั้งสิ้น 11 กลุ่ม ที่เกิดจากกระบวนการของชุมชนร่วมกับ NGO มี 8 กลุ่มได้แก่ ธนาคารข้าว กลุ่มเลี้ยงโค-กระบือ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสถานกระดับข้าว กองทุนสวัสดิการสงเคราะห์หมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ อสม. และกลุ่มผู้เลี้ยงไก่พื้นบ้าน กองทุนที่จัดตั้งโดยรัฐ มี 3 กองทุน ได้แก่ กองทุนแก้ไขปัญหาคาชา ยากจน (กชคจ.) กองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาท และกองทุน ชกส.

จากการตั้งกองทุนอาชีพไปสู่การออมทรัพย์ จนได้รับการยอมรับจากตลาดในระดับหมู่บ้าน อำเภอ จังหวัด ทำให้ได้รับทุนสนับสนุน และกู้ยืมมากขึ้นจาก ชกส., อบต., NGO, กศน. ผลการบริหารจัดการทำให้สมาชิกมีทุนในการผลิตอย่างเพียงพอ มีรายได้ มีเงินออมฝากกลุ่มเพื่อเป็นทุนหมุนเวียน

ด้านกองทุนที่จัดตั้งโดยรัฐ ชุมชนสามารถต่อรองกับรัฐให้ยินยอมปรับระบบการบริหารจัดการกองทุนของตนให้สอดคล้องกับข้อเสนอของชุมชน เช่น รวบรวมเงินคืน ชกส. เป็นกลุ่มเวลาใช้คืนแทนที่สมาชิก ชกส. แต่ละรายต้องคืนไปใช้คืนด้วยตนเอง การปรับลดดอกเบี้ยกองทุน 1 ล้านบาท จากร้อยละ 6 เป็นร้อยละ 3 โดยคำนึงถึงประโยชน์ของสมาชิก

ต่อมาชุมชนค้นพบภาพรวมของกองทุน ว่ามีทิศทาง การไหลเวียนของเงินออกและเงินเข้าในช่วงเวลาการออม การกู้ และส่งคืนที่แตกต่างกัน จึงเกิดแนวคิดการเชื่อมร้อยการบริหารจัดการให้ทั้งหมด โดยให้คณะกรรมการจากตัวแทนทุกกองทุนมาบริหารจัดการร่วมกัน

องค์กรชุมชนเกษตรชายแดน จ.สุรินทร์ กระบวนการแก้ไขปัญหาคือความยากจนโดยการทำกิจกรรม เครดิตยูนิย่น ธนาคารควาย กลุ่มคนจน เกษตรผสมผสาน จนสามารถวิเคราะห์สถานการณ์ของตนเอง ครอบครัว ชุมชนและคิดหาทางออกร่วมกันกลุ่มได้ทำกลางภาวะบีบคั้นทางเศรษฐกิจ

ความรู้เดิมของชุมชนที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษในรูปแบบของการเล่าขานผู้กินฟัง และการเรียนรู้ทำมกลางการปฏิบัติจริง แบ่งออกเป็น

- ความรู้ด้านการประกอบอาชีพ ได้แก่ การปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ การทำเครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องมือช่างฝีมือ เช่น เบ็ด คันไถ ช่างไม้ ทอผ้า จักสาน ฯลฯ
- ความรู้ด้านวัฒนธรรม จารีตประเพณี การวางตน การปฏิบัติตน การอยู่ร่วมกันในชุมชน โดยมีประเพณี บุญต่างๆ พิธีกรรม เชื้อมร้อยคนในชุมชน เช่น การเซ่น โฉนตา (พิธีเซ่นไหว้บรรพบุรุษของเขมร)

- ความรู้ด้านสมุนไพร เพื่อการรักษาตนเองในเบื้องต้น เวลาเมื่อเจ็บป่วย หมอชาวบ้านออกไปเก็บตัวยาสมุนไพร ทำให้รู้วิธีการรักษาและมีความผูกพันกัน

- ความรู้เรื่องธรรมชาติจากการสังเกตดิน ฟ้า อากาศ พืช สัตว์ ที่เป็นประโยชน์และโทษ เช่น การถ่ายทอดลักษณะดังกล่าวเป็นการใช้ความรู้ทั้งเก่าและใหม่ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต การถ่ายทอดสู่คนรุ่นถัดไป ต่อมาภูมิปัญญาพัฒนาอีกส่วนเข้าไปร่วมทำงานด้วยจนเกิดการพัฒนาความรู้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนด้วยกิจกรรมต่างๆ ที่สอดคล้องกับสภาพแต่ละพื้นที่

องค์กรสหกรณ์การบริหารเงินที่ด จ.ตระแสง จ.สุรินทร์ เป็นการบริหารองค์กร โดยผู้นำสตรีเป็นหลัก จนสามารถพัฒนาการเงินจาก 900 กว่าบาทสู่จำนวน 10 ล้านบาทบาท ส่งผลให้ดอกเบี้ยและภาระความยากจนลดลง มีการพัฒนาและจัดสวัสดิการในชุมชนได้มากขึ้นเรื่อยๆ โดยใช้รูปแบบสหกรณ์เครดิตยูนิย่นมาบริหารจัดการและกระบวนการเรียนรู้สู่ความเข้มแข็งทางการเงินให้แก่ชุมชน

ภาพเดิมของสหกรณ์เป็นองค์กรที่ไม่มีความประสงค์ผลสำเร็จในสายตาของชาวบ้านที่เห็นว่าครัวเรือน (ผู้ชาย) จึงคิดว่ามีผลเสียมากกว่าผลดี ประกอบกับผู้ชายไปทำงานนอกบ้านและเป็นผู้นำเลี้ยงครอบครัว จึงไม่มีเวลา

งานสหกรณ์เป็นงานใหม่ มีเอกสารต่างๆ ต้องทำมาก เป็นงานละเอียด ผู้หญิงสามารถฝึกฝนจนคุ้นเคยและทำให้ถูกต้องเมื่อทำงานสำเร็จถึงการยอมรับให้ผู้หญิงดำเนินการ เวลาประชุมประจำปีคัดเลือกกรรมการจึงมีแต่ผู้หญิงทำหน้าที่บริหารจัดการจนกลายเป็นประเพณีปฏิบัติสืบต่อกันมา

ตารางที่ 6 องค์ความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้ของสหกรณ์ ฯ ตระแสง ตูรินทร์

ประสบการณ์จากการเรียนรู้ ทำให้ได้ข้อสรุปเรื่ององค์ความรู้ทั้งหมด 13 ข้อ และจากการอภิปราย

กลุ่ม ทำให้มีร่นือหาแนวทางเผยแพร่ความรู้ ดังนี้

องค์ความรู้	แนวเนื้อหา	แนวทางเผยแพร่
1. จิตวิทยา	- ทำอย่างไรของคนอื่นจึงเกิดศรัทธา	อบรม/เวทีพูดคุยแลกเปลี่ยน
2. การวิเคราะห์บุคลิกภาพ และการวิเคราะห์ กลุ่มเป้าหมาย	- แนวทางการวิเคราะห์บุคลิกภาพ - แนวทางการวิเคราะห์ กลุ่มเป้าหมายใครคือผู้ได้รับ ผลประโยชน์ ใครคือผู้เสียผลประโยชน์	อบรม/เวทีพูดคุยแลกเปลี่ยน
3. การสร้างสัมพันธภาพ	- แนวทางในการสร้างสัมพันธที่ดี กับผู้ร่วมงานและผู้ที่เกี่ยวข้องใน ชุมชน - จะทำอย่างไรให้คนอื่นเกิด ความรู้สึที่ดีในการทำงานกับเรา	เวทีพูดคุยแลกเปลี่ยน
4. การปฏิบัติการมวลชน สัมพันธ์	- วิธีการสร้างความสัมพันธ์กับ ชุมชน	เวทีพูดคุยแลกเปลี่ยน
5. การพัฒนาบุคลากร	- หลักการโดยทั่วไปของการพัฒนา บุคลิกภาพ - การแต่งกาย - การพูดคุยในที่ชุมชน - มารยาทในสังคม - การวางตัว	อบรม/เวทีพูดคุยแลกเปลี่ยน
6. การจัดกระบวนการเรียนรู้	- จัดกระบวนการอย่างไรให้ เหมาะสมกับเนื้อหา เวลา และ สถานที่กลุ่มเป้าหมายประมาณ	อบรม
7. การสร้างการมีส่วนร่วม โดยใช้กระบวนการเรียนรู้	- แนวคิด วิธีการสร้างการมีส่วน ร่วมในการดำเนินกิจกรรมกลุ่ม - จะมีส่วนร่วมในเรื่องใดบ้าง	อบรม
8. การเรียนรู้ด้วยตนเอง	- แนวทางการจัดการการเรียนรู้ ให้กับตัวเอง ว่าวิธีการเรียนรู้ด้วย	อบรม

องค์ความรู้	แนวเนื้อหา	แนวทางเผยแพร่
	ตนเองแบบไหนเหมาะสมกับตัวเองบ้าง	
9. การวิเคราะห์ปัญหา/วิเคราะห์ทางเลือก	- วิธีการระบุปัญหา วิเคราะห์สิ่งที่เกิดขึ้นนั้นเป็นปัญหาที่แท้จริงหรือไม่ - เมื่อมีปัญหาลแล้วจะมีแนวทางในการค้นหาทางเลือกในการแก้ปัญหาได้อย่างไร และมั่นใจได้ อย่างไรก็ตาม แนวทางที่เลือก สามารถแก้ไขได้	อบรม
10. การตัดสินใจ	- การตัดสินใจให้ตัดสินใจต้องคำนึงถึงเรื่องอะไรบ้าง	อบรม/เวทีพูดคุยแลกเปลี่ยน
11. การมอบหมายงาน	- การมอบหมายงานให้คนอื่นจะต้องดูเรื่องอะไรบ้าง - การมอบหมายงานที่มีประสิทธิภาพจะต้องทำอย่างไร	
12. การสื่อสาร	- ทำอย่างไรจึงจะสื่อสารกับคนอื่นแล้วเขาเข้าใจ - เทคนิคในการนำเสนอผลงานให้ดึงดูดใจ และกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วม - เทคนิคการสร้างความเข้าใจกับคนอื่นให้มีประสิทธิภาพ	อบรม/เวทีพูดคุยแลกเปลี่ยน
13. การสร้างแรงจูงใจ	- ทำอย่างไรคนจึงจะทำงานได้อย่างมีความสุข - วิธีการสร้างคนรุ่นใหม่เพื่อรองรับงานในอนาคต - อะไรที่สามารถสร้างแรงจูงใจในการทำงานได้	อบรม/เวทีพูดคุยแลกเปลี่ยน

กลุ่มพันธมิตรกาบเชิง จ.สุรินทร์ ร่วมกันป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าวจนตั้งแต่การลักขโมยทะเลาะวิวาท ไม่มีวินัย ความรับผิดชอบ จนนำไปสู่การจัดระบบเยาวชนทั้งการเรียนและพฤติกรรมส่งผลให้มีประชากรเข้มแข็งและแก้ไขบรรเทาบาปปัญหาเยาวชนที่ตกอยู่ในสภาวะแวดล้อมที่ชักนำไป ในทางเสียหยาให้มีระบบป้องกันภัยในแต่ละชุมชนได้ มีการใช้ประชาคมที่รวมคนหลากหลายชาติ ให้มาช่วยกันคิด ช่วยกันพัฒนากิจกรรมและองค์กร มีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ ด้วยความรักกันที่เพื่อน ความรู้ดีของของกลุ่มพันธมิตร เริ่มต้นจากการรับรู้ปัญหาเด็กและเยาวชนที่อยู่ในกระแสบริโภคนิยม มีก่านิยมวัตถุ ประกอบกับสภาพแวดล้อมที่ขาดความอบอุ่นจากครอบครัว ส่งผลให้เด็กและเยาวชนกลายเป็นคนลักขโมย ไม่รับผิดชอบ ไม่มีวินัย มีการทะเลาะวิวาท และเข้าหาอบายมุข ยาเสพติด ผู้นำชุมชนจึงจัดเวทีปรึกษาหารือ รวบรวมคนหลากหลายที่สนใจปัญหาช่วยกันจัดตั้งกลุ่มเด็กเยาวชน ในหมู่บ้าน โรงเรียน ในลักษณะพี่ช่วยน้อง เพื่อนช่วยเพื่อน ผู้ใหญ่คอยสนับสนุน ดูแล ให้กำลังใจ และร่วมเวทีในลักษณะประชาคม

โดยสรุป องค์ความรู้ของกลุ่มพันธมิตรกาบเชิง คือ การแก้ไขปัญหาดังกล่าวและเยาวชน กับการสร้างประชาคม

5.2 องค์ความรู้ที่มีอยู่ในผู้นำชุมชน : ภูมิปัญญาแห่งการพัฒนา ผู้นำที่เป็นผู้รู้อยู่ในชุมชนมีหลากหลายประเภท ดังนี้

ผู้นำพิธีกรรม หมอพื้นบ้าน หมอยาสมุนไพร หมอพรหมณ์ประกอบพิธีกรรม หมอเจ้าหมอนำนมต๋ ผีฟ้า ฯลฯ

ผู้นำทางการผลิต ได้แก่ หัตถกรรม (ทอผ้า ทอเสื่อหวาย จักสาน ช่างไม้ ช่างปูน เกษตรผสมผสาน)

ผู้นำการแก้ปัญหาเด็กและเยาวชน มีทั้งครู อาจารย์ อบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้านและผู้ปกครอง

ผู้นำทางคุณธรรม ได้แก่ ผู้ประพฤติดีประพฤติชอบ มีคุณธรรม ศีลธรรม ซื่อสัตย์สุจริต และเป็นตัวอย่างให้กับผู้อื่นได้

ผู้นำด้านการบริหารจัดการ สามารถจัดการกลุ่ม การเงิน การบัญชี รายงาน การประสานงานภายในภายนอก การระดมทุนภายใน-ภายนอกชุมชนได้ มีศิลปะและเทคนิคในการพูดจาและการดึงดูดผู้คนเข้ามามีส่วนร่วมในกลุ่มองค์กรได้

ผู้นำด้านการผลิต มีความรู้ความสามารถ คิดเป็นวิเคราะห์เป็น แก้ปัญหาเป็น เป็นที่พึ่งและให้คำปรึกษาต่างๆ แก่สมาชิกได้

ผู้นำเหล่านี้เป็นผู้หญิงและผู้ชาย ถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาแห่งการพัฒนาที่สมือนหนึ่งนางเอกและพระเอกของชุมชนในการนำพาทางานพัฒนาให้บรรลุผลสำเร็จตามที่ปรารถนา

เมื่อจำแนกผู้นำในรายละเอียด พบว่า มีลักษณะเด่นๆ แตกต่างกัน ดังนี้ คือ

1. ผู้นำผู้หญิง มีความสอดคล้องกับกิจกรรมออมทรัพย์ การดูแลการใช้เงินทุนต่างๆ ได้ดี การป้องกันและแก้ไขปัญหาดีและยาวนาน
2. ผู้นำคนยากจน กลุ่มคนจนที่ดูแลตนเอง ย่อมเห็นใจรู้หวั่นความทุกข์ยาก ของตนเอง ด้วยตัวเอง

3. ผู้นำอาวุโส มีประสบการณ์งานพัฒนา มีบทเรียนและข้อสรุปในทิศทางของการพัฒนาเองทางเศรษฐกิจด้วยการผลิตเพื่อยังชีพแล้วจึงขาย มีศีลธรรม คุณธรรม ประหยัด อดออม และไม่หลงไปในวัตถุ

4. ผู้นำบูรณาการ ที่สามารถประสานได้ทั้งผู้นำทางการเมืองและไม่ทางการเมือง ทำงานประชาคม ผู้นำองค์กรชุมชน สามารถนำพาชุมชนไปสู่ความสุข ความสามัคคีได้ ท่ามกลางกระแสธาราเงินตราและวัตถุ

การต่อสู้ยังดำรงต่อไปและท้าทายความรู้ความสามารถของผู้นำชุมชนนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ที่สำคัญๆ ของแต่ละองค์กร

บทที่ 6

ผลของการเรียนรู้และการขยายผล

6.1 ผลของการเรียนรู้

ชาวบ้านรู้จักตนเองมากขึ้น กระบวนการวิเคราะห์ตนเอง โดยการย้อนทบทวนกลับไปในอดีต ทำให้ชาวบ้านทั้งแก่นำและสมาชิกเกิดอารมณ์ร่วม เห็นตัวตนมากขึ้น ได้จะเลืกความเป็นมาของบ้านตนเอง ทำให้รู้ได้ว่าหมู่บ้านมีอะไรดีมีมากมาที่นำเอามาเป็นบทเรียนหรือตัวอย่างได้ ทั้งประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต วิธีการผลิต ฐานคิดของคนรุ่นเก่า รุ่นใหม่ วิธีการแก้ปัญหา การสร้างพลังชุมชนและบทเรียนการพัฒนา

การเข้าร่วมกลุ่ม ทำให้เห็นถึงความปรองดอง สามัคคี มีน้ำใจ และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน กรณีกลุ่มคนจนบ้านโคกกกลางสามัคคี อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์ พบว่าการเข้าร่วมกลุ่มคนจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายประการ

1. **ความเชื่อมั่นตนเองด้วยกันเอง** แต่ก่อนมีความคิดและทัศนคติว่า คนจนเป็นคนโง่ ไม่มีความรู้ ไม่มีประสบการณ์ จะช่วยกันได้อย่างไร พอเข้าร่วมและสัมผัสจริง ความคิดจึงเปลี่ยนแปลงไป สิ่งที่ดีคิดและเข้าใจแต่เดิมนั้นไม่ใช่

2. **ชาวบ้านสามารถเรียนรู้และพัฒนาได้** หากร่วมมือและช่วยเหลือกัน ชาวบ้านเป็นผู้ที่ผ่านกระบวนการ บทเรียนจากการปฏิบัติจริง และผ่านการถ่ายทอดให้กับผู้อื่น การมีเวทีถ่ายทอดให้กับเยาวชนที่แฝงด้วยความหวัง ความรัก ความผูกพัน และการนำความรู้ไปดำเนินชีวิตอย่างเป็นสุขในอนาคต เยาวชนเพิ่มเรารู้ ต้องเจียนเพราะคำนิยมและสิ่งล่อใจภายนอกรุนแรงกว่า

3. **ตัวเราเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มและเป็นพลังทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง** แม้ในกลุ่มไม่สามารถแก้ไขปัญหาหนี้สินได้ แต่เป็นเงื่อนไขที่ทำให้นายทุนลดอัตราดอกเบี้ยลง และพัฒนาเป็นความสามารถในการพึ่งตนเองในทางเศรษฐกิจ โดยจัดระบบการเงินของชุมชนได้ จนสามารถมีงานทำมีอาชีพเสริม มีรายได้เพิ่มขึ้น

4. **มีการวิเคราะห์มากขึ้น** เช่น การใช้ขุยมะยมมีแนวโน้มราคาสูงขึ้นๆ เมื่อเปรียบเทียบกับค่าใช้จ่ายในการทำเกษตร พบว่าไม่คุ้มทุน จึงหาแนวทางลดต้นทุน โดยนำมูลสัตว์ ขี้วัวขี้ควายที่ตนเลี้ยงไปใส่ในแปลงนาเพิ่มขึ้น

5. **เรียนรู้การบริหารจัดการโครงการ** ทั้งในเรื่องระบบการเงิน บัญชี การบริหาร และการประสานงาน “ผู้หญิงที่ไม่รู้อะไรเลย การศึกษาต่ำ กลายมาเป็นผู้จัดการสิ่งต่างๆ ให้เป็นระบบมากขึ้นและการจัดการมีความน่าเชื่อถือมากขึ้น” ได้บริหารจัดการเป็นเจ้าองค์กใหญ่โตจากไม่เคยมีพนักงาน ไม่รู้

เรื่องเทคโนโลยี ตอนนี้มีพนักงานบัญชี มีบุคลากร มีผู้จัดการ (นางอนงค์ สาณัฐนต์, ผู้นำตำบลระแส จ. สุรินทร์)

6. **เรียนรู้กระบวนการวิจัย** ทั้งในเรื่องการกำหนดกรอบ ประเด็นเนื้อหา การศึกษาข้อมูล โดยวิธีการสัมภาษณ์ การบันทึกข้อมูล การวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูล และการถ่ายทอดความรู้สู่ชุมชนอื่น ทำให้เกิดความเชื่อมั่นว่าชาวบ้านสามารถทำการศึกษาวิจัยได้เช่นกัน

7. **กลั่นคิด กล้าพูด กล้าแสดงออก กล้าตัดสินใจ มีความมั่นใจในตัวเอง มีความเป็นผู้นำ** มีโอกาสพบปะผู้คนมากหน้าหลายตาหลากหลายความรู้หลากหลายประสบการณ์ ทำให้เกิดกระบวนการการพัฒนาทางความคิดขึ้น

8. **จุดเปลี่ยนของชีวิตที่เกิดและทำเพื่อส่วนรวม** ชาวบ้านบางคนได้รับการชักชวนจากผู้นำและกลุ่ม ทำให้เกิดความรัก อยากร่วมมือ อยากรู้กระบวนการทำงานกับชุมชน อยากรู้หมู่บ้านมีการพัฒนาที่ดี ถูกหลานก็จะไปด้วย พอมีเวลาก็ไปร่วมประชุม ร่วมเวที ร่วมทำงานต่างๆ โดยไม่มีหนี้สินเชิงยุทธหรือการสั่ง ไม่มีคำตอบแทน ก็ยินดีร่วมพัฒนาขอให้ออก สัมผัสใจ อาสาทำงานพัฒนา ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงตัวเองทีละน้อยๆ ระบบคิดค่อยเป็นค่อยไป คนพร้อมที่จะคิดและทำเพื่อส่วนรวมมากขึ้น

9. **ชาวบ้านรู้จักตนเอง วิธีการ ปู่สอนหลาน** โดยให้ผู้เฒ่าหรือผู้นำชุมชนเล่าเรื่องราวของชุมชนให้ฟังถึงความทุกข์ยากในอดีตที่ต้องนำเผ่ากลาไปแลกข้าว การต่อสู้ปัญหาต่างๆ ด้วยความอดทน ต้อแลกด้วยศรัทธาและน้ำตา ทำให้เกิดสำนึกถึงฐานบ้านเกิดและภาคภูมิใจ ได้ช่วยชุมชนสืบและสร้างความรู้สึกร่วมได้เป็นอย่างดี

10. **ทุกก่อนจนถึงสร้างสุข** กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เริ่มจากปัญหาภาวะความอดอยาก เนื่องจากภัยแล้ง ชาวบ้านได้เรียนรู้ในการแก้ไขปัญหา โดยวิธีการแลกเปลี่ยนพืชผัก ไร่ของญาติแลกเปลี่ยนลูกไก่ ไข่ไก่ เพื่อพาหน้าจึงมีการรวมตัวเป็นกลุ่มระดมหุ้นภายในและภายนอกในรูปแบบธนาคารข้าว

หน่วยงานและองค์กรอื่นๆ ได้รับรู้และเห็นศักยภาพของชุมชนอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น ทั้งในส่วนของผู้เฒ่าชุมชน การรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นของสมาชิก การมีกฎกติกา ความรับผิดชอบและการใช้หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงานขององค์กรชุมชน

6.2 การขยายผล

การขยายผล หมายถึง การนำองค์ความรู้ทั้งหมดไปเผยแพร่ ถ่ายทอด เพื่อให้เกิดการปฏิบัติตามตัวอย่าง / กิจกรรมต่างๆ ที่ดีและสอดคล้องกับปัญหาความต้องการของชุมชน

การขยายผลมี 2 ระดับ คือ

1. ภายในองค์กร เน้นการสร้างคนรุ่นใหม่ด้วยวิธีการสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อสืบทอดความรู้และการพัฒนาองค์กรต่อไป โดยใช้วิธีการผ่านตัวบุคคลที่มีประสบการณ์ลงมือปฏิบัติให้เห็นผลสำเร็จจากการทำงาน มีการกลั่นกรองและเก็บเกี่ยวความรู้มาบอกเล่า แนะนำ จากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง นอกจากนี้ยังขยายผลโดยการเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับบุคคลต่างๆ ที่สนใจ มีการจัดเวทีประชุมอบรม สัมมนา พุฒิกุญแจกันอย่างสม่ำเสมอ มีการฝึกฝนเด็กและเยาวชนให้ปฏิบัติจริง เช่น การออมทรัพย์จริง การบันทึก จัดทำบัญชี ฯลฯ มีการหาพันธมิตรเข้ามาร่วมงานเพิ่มขิมและขยายฐานสมาชิกให้มีปริมาณมากขึ้นเรื่อยๆ

2. ภายนอกองค์กร การเป็นแหล่ง / ศูนย์เรียนรู้ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับองค์กรอื่นๆ ทั้งการประชุม อบรม สัมมนา ศึกษาดูงาน กับองค์กรภายนอกและเครือข่ายในเรื่อง บทเรียนการพัฒนาต่างๆ , การขยายผลโดยการเรียนรู้การสอนและการปฏิบัติจริง เช่น เรื่องการปลูกป่าและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จนมาขยายผลการดูแลรักษาป่าในพื้นที่ การเขียนโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนจากแหล่งทุนต่างๆ การจัดทำบัญชีให้ถูกต้องตามมาตรฐาน การทำน้ำผลไม้สูตรเข้มข้น การทอดผ้าป่า การเป็นพื้นที่ฝึกงานให้กับนักเรียนมาฝึกทำขนมจีนสุมนไพร จัดทำเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนในโรงเรียนและการขยายสู่หมู่บ้านอื่นๆ

ตารางที่ 7 การขยายพื้นที่และจำนวนคนกับชุมชน

จากการดำเนินโครงการทำให้เกิดการพัฒนาคนทำงาน ซึ่งประกอบไปด้วย ผู้นำชาวบ้าน นักพัฒนา นักวิชาการ ในพื้นที่โครงการย่อยตลอดทั้งพื้นที่ / เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการทำงานกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ดังนี้

โครงการ	พื้นที่หลัก		พื้นที่ขยายผล		หัวหน้าโครงการ			คณะทำงานรับผิดชอบโครงการ		
	หมู่บ้าน	เครือข่าย	คน	ชุมชน	นักพัฒนา	นักวิชาการ	ชาวบ้าน	นักพัฒนา	นักวิชาการ	ชาวบ้าน
1.โครงการขบวนการเรียนรู้ของผู้นำกับการพัฒนาชุมชนให้เป็นสุข (องค์กรชาวบ้าน จ.ขอนแก่น)	8	1	- ผู้นำชุมชน 8 คน - ผู้นำเยาวชน 20 คน - เยาวชน 80 คน	-	-	-	✓	-	1	5
2. โครงการกระบวนการเรียนรู้ในการสร้างและพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเอง (มมส.)	3	1	-	3 (ภายในเครือข่าย)	-	✓	-	4	3	3
3. โครงการศึกษาการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรทุนของ บ. สัมโงค. โนนสวรรค์ อ.ปทุมรัตน์ จ.ร้อยเอ็ด	1	1	-	2	-	-	1	2	-	2
4. โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข	4	1	-	4. ชุมชน (ภายใน	✓	-	-	3	-	-

โครงการ	พื้นที่หลัก		พื้นที่ขยายผล		หัวหน้าโครงการ			คณะทำงานรับผิดชอบโครงการ		
	หมู่บ้าน	เครือข่าย	คน	ชุมชน	นักพัฒนา	นักวิชาการ	ชาวบ้าน	นักพัฒนา	นักวิชาการ	ชาวบ้าน
กรณีศึกษาบทเรียนการ แก้ปัญหาความยากจน พื้นที่ชายแดน จ. สุรินทร์				กลุ่ม)						
5. โครงการเสริมสร้างการ เรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข บทบาทสตรีกับการ พัฒนา สหกรณ์เครดิต ยูเนียนตระแสง อ.เมือง จ.สุรินทร์	1	1	- ผู้นำ 11 คน - รุ่นใหม่ 10 คน	-	-	-	✓	1	2	-
6. โครงการสรุปบทเรียน กระบวนการเรียนรู้การ เสริมสร้างสุขแก่เด็กและ ชุมชน ต.กาบเชิง อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์	1	1	-	9	-	✓	-	-	3	3
รวม	18	6	129	18	1	2	3	10	9	13

ตัวอย่างการขยายผลขององค์กรชุมชน มีดังนี้ คือ

1. เต็กและเยาวชน เลือดเก่า่ายเลือดใหม่เพื่อพัฒนาชุมชนเป็นสุข

ก. ผู้นำมูลนิธิองค์กรชาวบ้าน จ.ขอนแก่น ได้ร่วมเสริมการศึกษาฐานและเปลี่ยนแปลงประสิทธิภาพกับพื้นที่อื่นๆ เพื่อเปิดโลกทัศน์ให้เยาวชนเรียนรู้ วิเคราะห์ และประยุกต์การพัฒนาชุมชน รวมทั้งเสริมทักษะโดยการอบรมการเขียน โครงการพัฒนาเยาวชน สามารถแปลงแนวคิดของตนเองไปสู่แนวการทำงานได้ และมีแผนอนาคตต่างๆ ดังนี้

- อนุรักษ์และฟื้นฟูป่า รวมทั้งอนุรักษ์สัตว์น้ำและแหล่งน้ำในบ้านฝาาง บ้านกระพี้ บ้านพรสวรรค์ บ้านเหล่าเกวียนหัก และบ้านดอนหัน

- ส่งเสริมเกษตรอินทรีย์และนุ้ยชีวภาพในบ้านหนองไผ่ โดกสูง และบ้านโนนจั่น

ข. กลุ่มพันธมิตร จ.สุรินทร์ ขยายผลให้กับโรงเรียนอื่นๆ ภายในตำบลเดียวกันมาศึกษาทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาเด็กนักเรียน

ค. สหกรณ์เครดิตยูนิยมนระแส จ.สุรินทร์ ปลูกฝังจิตสำนึกการออมให้เด็กและเยาวชนเข้าร่วมออมเงิน

2. ขยายผลจากผู้นำรุ่นก่อนสู่รุ่นใหม่

การชักชวนและสร้างผู้นำรุ่นใหม่ด้วยวิธีการสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ทั้งแบบทางการคือ การอบรม สัมมนา จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้และทำหลักสูตรท้องถิ่น และแบบไม่เป็นทางการคือ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น นอกจากนี้ยังมีการจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้โดยผ่านตัวบุคคลที่มีประสบการณ์ตรงจากการลงมือปฏิบัติ และเห็นผลสำเร็จจากการทำงาน โดยผ่านการลงมือและเก็บเกี่ยวมาเป็นความรู้ ถ่ายทอด บอกกล่าว แนะนำจากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง มีการเรียนรู้ปฏิบัติจริง ลงมือทดลอง ด้วยประสบการณ์ตรง และถ่ายทอดจากรุ่นพี่

3. ชุมชนอื่นๆ เรียนรู้สิ่งดี ทำสิ่งดี

- การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสร้างเครือข่ายระหว่างองค์กรต่างๆ และองค์กรที่มศึกษาฐานในพื้นที่พื้นที่

- ร่วมมือกับทุกภาคส่วนทำกิจกรรมต่างๆ

- ผูกอบรมให้กับชุมชนอื่นๆ ในระบบระบบ บัณฑิต การบริหารจัดการการเงิน การบัญชี การในผลกลุ่มออมทรัพย์ การเขียนโครงการ กระบวนการทำงาน

- ความรู้เรื่องปลูกผัก ปุ๋ยกัณเมลงศัตรูพืช โดยวิธีการทำกัณผัก การทำปุ๋ยหมัก การเผาถ่านแบบถัง 200 ลิตร การใช้น้ำส้มควันไม้ ความรู้เรื่องการผลิตน้ำผลไม้ ไข่ไก่ ผักทอด ขนมจีนสมุนไพร ชาวบ้านหมอน

4. รูปแบบและกระบวนการขยายผล

กระบวนการอบรมเชิงปฏิบัติการ มีการเตรียมการพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูล ศึกษาปัญหาของกลุ่มเป้าหมายล่วงหน้า คนเข้าร่วม วิทยากร วัสดุอุปกรณ์ กิจกรรมนั้นหนทางการ ค้นหา เวลาที่เหมาะสม มีสื่อที่เข้าใจง่าย ทำให้สามารถกำหนดกรอบเนื้อหาและวัตถุประสงค์ได้ตรงเป้าหมาย การถ่ายทอดวิทยากรชาวบ้าน เป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ จึงไม่รีรอตอบกับวิทยากรภายนอกและแหล่งทุนมีการยกตัวอย่างจริง ทำให้เกิดความมั่นใจ ผู้เข้าร่วมอบรมได้ทดลองปฏิบัติ แลกเปลี่ยน จัดลำดับความคิคนำเสนอ ชักถาม สรุปเรียนรู้ ทำให้เข้าใจ ได้ดี

การจัดเวทีสนทนาข้อมูล ขยายผลแก่ผู้นำและสมาชิกในหมู่บ้านความรู้ต่างๆ ทั้งการบริหารงาน การจัดการดินเชื้อและหนิงคิงค่าง การจัดสรรผลกำไร สร้างกองทุนสวัสดิการ การขยายความสามัคคีผู้การลงแขกเกี่ยวข้าว

การสร้างสำนักท้องถิ่น โดยกระบวนการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และบทเรียนประสบการณ์ของชุมชนและผู้เฒ่าผู้เฒ่าที่พึงเรียนรู้ ต้องใจเย็น หวังผลอย่างค่อยเป็นค่อยไป เพราะเขาชนมีค่านิยมและสื่อล่อใจภายนอกที่รุนแรงกว่า จึงต้องมึลสิ่งล่อใจและสร้างแรงจูงใจในการทำงาน อุณหภูมิและสำนึกท้องถิ่นจะตามมาทีหลัง

“อย่าลืมองแต่ตัวใหญ่ ต้องมองตัวเล็กๆ”

“ใบจะตกหนา กอจะงาม จะต้องบำรุงรากด้วย”

(พ่อทุย บ้านพรสวรรค์ ขอนแก่น)

ผู้นำที่คิดให้ลูกหลานตัดสินใจอยู่ในหมู่บ้านหรือ ทำเกษตรแบบผสมผสานก็ต้องทำตัวเป็นต้นแบบที่ดีในการดำเนินชีวิต ทั้งความพร้อมเพียง ลดการพึ่งพา และไม่เบียดเบียน

ผู้นำที่คิดว่าเขาชนที่เ็นเป็นคนดีของสังคมได้ ก็ต้องสอนให้เข้าใจ มีการเล่าเรื่องอดีตไม่ตีโพยตีพาย นำมาเป็นการเรียนตัวอย่างเพื่อให้เขาชนทำผิดซ้ำรอยอีก มีการสอนเรื่องความสามัคคี เห็นอกเห็นใจ เกื้อกูลในชุมชน ความยุติธรรม ความคิดสร้างสรรค์ เช่นแม่แข็ง กล้าหาญและเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

แนวคิด ของ 6 องค์ชุมชน ที่ใช้เป็นเข็มทิศ / แนวทางการเรียนรู้และการจัดการความรู้ มีดังนี้คือ

1. แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่เยาวชน โดยมีผู้นำคอยเติมเต็มข้อมูลและเปิดโลกทัศน์ภายนอกให้กับเยาวชน การศึกษาดูงานพื้นที่อื่น ๆ ที่ประสบความสำเร็จ และนำมาวางแผนลงมือปฏิบัติจริงด้วยเยาวชน

2. แนวคิดวิถีชีวิตชุมชน

การผลิต แปรรูป ตลาด และการบริหารจัดการโดยชุมชน มีเอกลักษณ์และนำวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนเองและรอบข้างมาใช้ในผลิตภัณฑ์ ทำด้วยของมีอันมาจากมันสมองที่ใญ่ภูมิปัญญาคิดค้นทดลองซ้ำแล้วซ้ำเล่า เมื่อมีข้อสงสัยตลาดก็วิ่งเข้าหา การบริหารงานให้มีคุณภาพ มีคนทำบัญชีการเงินแบบโปร่งใส ตรวจสอบได้

3. แนวคิดการบริหารจัดการการเงินเชิงบูรณาการ

รูปแบบการรวมให้เป็นกรรมการชุดใหญ่ชุดเดียวกัน โดยมีการบริหารแต่ละกองทุนอย่างเป็นอิสระ ใ้ส่วนีการทำงานและประชุมร่วม

4. แนวคิดหญิง – ชายและการเสริมพลังอำนาจชุมชน

ได้พิสูจน์และต่อสู้โดยกลุ่มสตรี ใ้ได้รับการเสริมสร้างพลังอำนาจจาก NGOs นักวิชาการ เครือข่ายสตรี จนสร้างสตรีที่เก่งและแข็งแกร่ง

5. แนวคิดการแก้ไขปัญหาความยากจน ความยากจนมอง ๒ มิติ ๒ มิติ ๒ มิติ

มิติที่ 1 มองความยากจนเชิงปัจเจกบุคคล

มิติที่ 2 การมองความยากจนเชิงโครงสร้างและระบบของสังคม

- กลุ่มคนจนออมทรัพย์ 20 คน สะสมทุนหลายส่วนู้ทำการผลิตมาต่อเนื่อง จนคนจนตั้งตัวได้และมีการขยายกลุ่มคนจนไปอีก 1 กลุ่ม
- กลุ่มวัยควาย เป็นสมบัติที่แข็งแรงแต่ในเรื่องอาชีพของท้องถิ่น
- กลุ่มเกษตรผสมผสาน
- กลุ่มเครดิตยูเนียน เป็นการออมทรัพย์โดยคนจนด้วยกันเองและปล่อยกู้คิดดอกเบี้ยถูกเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

กลุ่มสามารถบรรเทาความเดือดร้อนให้คนยากจนและความยากจน ในด้านสภาพแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ การรวมกลุ่มเข้าถึงทุนรัฐ มีสภาพดีขึ้น

6. แนวคิดประชาสังคม

การรวมตัวของผู้คนที่หลากหลายมาร่วมกันแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้กลไกโดย เด็กชาตินิยม ชาดความ
รับผิดชอบ และได้เกิดอยู่ในกระแสเสรีโลกนิยมตามแบบชีวิตในเมือง วิธีการแก้ปัญหาเป็นการรวมกลุ่มพี่น้อง
น้อง กลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อน ช่วยกันดูแลสอดส่องโดยมีผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน ครู เจ้าหน้าที่รัฐอื่น ๆ มี
ส่วนร่วมคิดร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมกันทำงาน ร่วมกันสรุปบทเรียน จนปัญหาได้คลี่คลายและเยาวชน
ลดลงจนเกือบหมด

บทที่ 7

การพัฒนาตัวชี้วัดชุมชนเป็นสุข

สิ่งที่บ่งบอกหรือตัวชี้วัดว่าชุมชนเป็นสุขในทัศนะของชาวบ้านมีองค์ประกอบอะไรบ้าง สามารถกำหนดรายละเอียดมาตรฐานที่ควรจะเป็นโดยอธิบายนามธรรมให้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนได้

ในการพัฒนาตัวชี้วัดชุมชนเป็นสุข ทั้ง 6 องค์การแห่งการเรียนรู้ได้ใช้วิธีต่างๆ ร่วมกันกำหนดตัวชี้วัดขึ้นเสมือนหนึ่งเป็นเป้าหมายในฝันที่อยากให้ชุมชนพัฒนาไปถึง

ตัวชี้วัดเหล่านี้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายในชุมชนอย่างเดียวเท่านั้น แต่อิทธิพลจากปัจจัยภายนอกทั้งนโยบายรัฐบาล สื่อมวลชน สภาพแวดล้อมแบบเมืองและสิ่งชักจูงใจต่างๆ ต่อชุมชนที่ทำให้ตัวชี้วัดแต่ละตัวเป็นไปได้น่ายินดี

กระบวนการสร้างตัวชี้วัด มี 2 วิธี คือ

1. กลุ่มนักจัดการความรู้หรือหน่วยงานนอกที่ทำงานกับชุมชนมาอย่างยาวนาน ได้ยกร่างตัวชี้วัดขึ้นมาก่อนแล้วนำเสนอให้ชุมชนพิจารณาปรับปรุงแก้ไข และตัดสินใจร่วมกัน
2. ชุมชนร่วมกันกำหนดตัวชี้วัดร่วมกันขึ้นมาเอง โดยมีเวทีระดมความคิดเห็น การสัมภาษณ์ผู้นำ และการรวบรวมสรุปและตัดสินใจร่วมกัน โดยสหกรณ์เครดิตยูเนียน ต.ตระแสง และกองทุนบ้านส้มโอง

สำหรับระดับของตัวชี้วัด มีการแบ่งเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับบุคคล, ครอบครัว และชุมชน การสร้างตัวชี้วัดมีความสำคัญต่องานพัฒนา เนื่องจากตัวชี้วัดถือเป็นส่วนหนึ่งของ “วิถีชีวิตและวัฒนธรรมการทำงาน” เพราะเป็นกระบวนการวัดผลการพัฒนาทั้งระบบ ตั้งแต่เริ่มดำเนินการให้บรรลุถึงเป้าหมาย และหลังดำเนินการเพื่อการวางแผนพัฒนาก้าวต่อไป

ความหมายของตัวชี้วัด

ตัวชี้วัดในมิติทางวิชาการ คือ ตัวบ่งชี้ความเปลี่ยนแปลง ความก้าวหน้า ความคาดหวังในการดำเนินงานของชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องในการพัฒนา มีเกณฑ์มาตรฐานที่สากลยอมรับเชิงสถิติ และการสัมผัสรับรู้ได้โดยชาวบ้านทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ตัวชี้วัดนี้จะมีความเหมาะสม น่าเชื่อถือ และสามารถใช้ได้กับชุมชน ต้องขึ้นอยู่กับบริบทในเรื่องต่างๆ ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ตัวชี้วัดนี้จึงสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสมกับช่วงเวลาและสถานที่

ระดับของตัววัด

ส่วนตัววัดความสุขในมิติของชาวบ้านจากการดำเนินโครงการทั้ง 6 โครงการนั้น พบว่า การสร้างตัววัดชีวิตมีอยู่หลายระดับ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะการดำเนินงานและประเด็นการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนนั้นๆ ระดับของตัววัดจึงมีหลายระดับ ดังนี้

1. ระดับบุคคล เช่น

- กินอิ่มนอนหลับ มีอาหารเพียงพอ มีอาหารที่ปลอดภัยบริโภค
- มีปัจจัยสี่ครบ
- มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง ไม่เจ็บไข้
- มีการป้องกันและตรวจโรค ตรวจสุขภาพอย่างสม่ำเสมอ

2. ระดับครอบครัว เช่น

- มีความอบอุ่นในครอบครัว มีความรักให้กัน
- คนในครอบครัวอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากัน
- พ่อแม่ดี ไม่ทะเลาะวิวาทกัน
- ลูกได้เรียนหนังสือ ตั้งใจเรียน
- ลูกทำตัวดี เชื่อฟังพ่อแม่ ลูกหลานช่วยพ่อแม่ทำงานบ้าน ไม่ทำให้ทุกข์ใจ
- สบายใจทั้งอยู่ในครอบครัวและสังคม

3. ระดับชุมชน

- คนในชุมชนร่วมมือกันดีในการทำกิจกรรม สามัคคีกัน
- มีกลุ่มช่วยเหลือกันในชุมชน
- มีกองทุนของชุมชน
- มีการประหยัดพลังงาน
- ทำความดีกับคนอื่นเป็นส่วนใหญ่
- มีความเอื้อเฟื้อในชุมชน
- ไม่ขัดแย้งกัน
- รู้ศิลปอดอภัย อุ้มใจเมื่อนึกถึง

4. ระดับสังคม

- ได้รับการยอมรับจากสังคม
- คนในหมู่บ้านมีความสามัคคีกัน

กระบวนการสร้างและการใช้ประโยชน์ตัวชี้วัด

กระบวนการสร้างตัวชี้วัดชุมชนเป็นศูนย์กลางของทั้ง 6 องค์การชุมชนแต่ละองค์การมีวิธีที่แตกต่างกันออกไป ด้วยเงื่อนไขของความถนัด และความเชื่อของทีมคณะศึกษาศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน กระบวนการที่ใช้แบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ

1. กระบวนการระดมความคิดเห็นจากชุมชน โดยการจัดเวทีการสร้างตัวชี้วัดความสุขของชุมชน และนำมาประมวลเป็นหมวดหมู่ เช่น องค์การการจัดการทรัพยากรทุเรียนบ้านส้มโอง องค์การบทบาทสตรี เครดิตยูเนียน ต.ตระแสง องค์การเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข กรณีศึกษาบทเรียนการแก้ไข ปัญหาความยากจนพื้นที่ชายแดน จ.สุรินทร์ เป็นต้น
2. การระดมความคิดเห็นจากชุมชน โดยการจัดเวทีสร้างตัวชี้วัดความสุขชุมชนแล้วนำมาใช้โดยวิธีการในเชิงการวิจัย เช่น มุลนิธิองค์กรชาวบ้านเพื่อการพัฒนา
3. กระบวนการระดมความคิดเห็นแล้ววางกรอบตัวชี้วัดความสุขไว้ในลักษณะกว้างๆ เป็นข้อความความสุขในมิติของชาวบ้าน กำหนดตัวชี้วัดความสุขไว้ดังนี้ คือ “อยู่ดี กินแซบ นอนแจบ ฝนดี” ให้ความหมายดังนี้ 1. อยู่ดี หมายถึง มีความสุขสบาย 2. กินแซบ หมายถึง มีอาหารเพียงพอ 3. นอนแจบ หมายถึง ไม่มีทุกข์ ไม่มีกังวล 4. ฝนดี หมายถึง มีอนาคต / มีความสุข

ประเด็นตัวชี้วัดชุมชนเป็นสุข โครงการ สรส. ภาคอีสาน

จากการดำเนินงาน มีการระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับตัวชี้วัดชุมชนเป็นสุขของแต่ละองค์กร ซึ่งมีความหลากหลายแตกต่างกันไป ตัวชี้วัดความสุขส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องที่มีผลดีที่เกิดขึ้นต่อกาย ใจ สังคมและวัฒนธรรม และภูมิปัญญา ซึ่งพอที่จะประมวลออกมาได้ดังนี้ คือ

1. คนในชุมชนมีอาชีพมั่นคงเลี้ยงครอบครัวได้
2. คนในชุมชนมีสุขภาพกาย สุขภาพจิตที่ดี
3. คนในชุมชนมีหนี้สินน้อย ไม่ก่อปัญหาให้ครอบครัว
4. คนในชุมชนได้รับการศึกษาริยารู้ตลอดชีวิต
5. คนในชุมชนมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
6. คนในชุมชนยึดมั่น ในคุณธรรมประเพณีที่ดีงาม
7. ในชุมชนปลอดภัยาสพัตติ
8. ในชุมชนมีสาธารณูปโภคอย่างครบครัน
9. ในชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดี
10. ผู้นำชุมชนมีความรู้คู่คุณธรรม

ตารางที่ 8 ตัวชี้วัดชุมชนเป็นสุข

ตัวชี้วัดความสุข	ผลที่เกิเกิดขึ้น			
	ทางกาย	ทางจิตใจ	ทางสังคมและวัฒนธรรม	ทางภูมิปัญญา
1. คนในชุมชนมีอาชีพมั่นคงเลี้ยงครอบครัวได้	✓	✓	✓	✓
2. คนในชุมชนมีสุขภาพกาย สุขภาพจิตที่ดี	✓	✓		
3. คนในชุมชนมีหนี้สินน้อยไม่ก่อปัญหาให้ครอบครัว	✓	✓	✓	
4. คนในชุมชนได้รับการศึกษาเรียนรู้ตลอดชีวิต		✓	✓	✓
5. คนในชุมชนมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน		✓	✓	✓
6. คนในชุมชนยึดมั่นในคุณธรรม ประเพณีที่ดีงาม		✓	✓	✓
7. ในชุมชนปลอดภัยเสพติด	✓	✓	✓	✓
8. ในชุมชนมีสุขภาพไปไกลอย่างครบถ้วน	✓		✓	
9. ในชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดี	✓	✓	✓	✓
10. ผู้นำในชุมชนมีความรู้คุณธรรม	✓	✓	✓	✓

ตัวอย่างตัววัดความสุขของสหกรณ์เครดิตยูเนียน ต.ตระแสง

ตารางที่ 9 ตัววัดความสุขของสหกรณ์

หมวดความสุข	ประโยคที่บ่งบอกว่ามีความสุข
ครอบครัวอบอุ่น	- ครอบครัวไม่มีปัญหา เข้าใจกันได้ดี - ครอบครัวอยู่พร้อมหน้ากัน ทำงานร่วมกัน - แต่ก่อนสามีไม่สนับสนุน ตอนนี้มาเป็นสมาชิกด้วยกันทั้งครอบครัว - ไม่ทะเลาะเบาะแว้งในครอบครัว - ครอบครัวมีความสุขมาก ในการดำรงชีวิต
การศึกษา	- ลูกจบการศึกษามาฉบับจบ หรือสูงกว่าและมีงานทำ - ลูกจบการศึกษาได้ก็เพราะเงินจากกลุ่ม - ถ้าไม่มีเงินกลุ่มช่วย ก็ไม่รู้ว่าจะตอนนั้นลูกจะทำอะไร
สุขภาพกายและจิตใจ	- สบายใจ ไม่คิดมากเรื่องเงิน - ใครมีเรื่องอะไรก็มาระบายให้กันฟัง ได้คลายเครียด ได้หัวเราะ - มีความสุขได้เข้าร่วมประชุม ได้แลกเปลี่ยนพูดคุย - ช่วยเหลือแลกเปลี่ยนปัญหาในกลุ่ม ช่วยกันแก้ไข ได้ให้กำลังใจกัน - มีเพื่อนบ้านช่วยเหลือยามมีปัญหา
เศรษฐกิจ	- มีเงินหมุนเวียนภายในครอบครัวอย่างเพียงพอ - มีเงินใช้จ่ายในครัวเรือน รู้สึกคล่องขึ้น - มีการปลูกกินในครัวเรือน ช่วยเพิ่มจำนวนเงิน และลดค่าใช้จ่ายทางอาหาร - เวลามีปัญหาฉุกเฉิน เราก็สามารถแก้ปัญหาได้ทันที
ความมั่นคงของชีวิต	- มีเงินออมสะสมทุกเดือน ไม่ว่าจะมากหรือน้อย - มีเงินต่อเติมบ้าน ขอเครื่องอำนวยความสะดวกใช้ในบ้าน - เด็กๆ ตัวเล็กๆ มีบัญชีเงินฝากเกือบจะทุกคน ปลูกฝังให้ออมตั้งแต่เด็ก - ในครอบครัวอบอุ่นกันทุกคน - ลูกไปอยู่ไหน ก็ยังส่งเงินมาให้หอมทุกเดือน - รู้สึกว่าครอบครัวเหมือนมีหลักประกัน - มีสวัสดิการให้ลูกให้หลานได้ - เวลาเราเป็นอะไรไป เงินที่ออมไว้ก็สามารถช่วยเราได้ - แก่ตัวไป มีเงินออมมากขึ้น รู้สึกสบายใจ อุ่นใจ

ตัวชี้วัดชุมชนเป็นสุขของหมู่บ้านส้มโอง

ในการจัดทำตัวชี้วัดความสุขของบ้านส้มโอง ได้มีการจัดตัวชี้วัดชุมชนเป็นสุขไว้ 2 ระดับ คือ ระดับครอบครัวและระดับชุมชน โดยจำแนกรายละเอียดครอบคลุมด้านเศรษฐกิจ สุขภาพ การศึกษา ครอบครัวอบอุ่น และด้านประเพณีวัฒนธรรมดังนี้

ตารางที่ 10 ตัวชี้วัดความสุขของหมู่บ้านส้มโอง

ประเด็น	ตัวชี้วัด	
	ระดับครอบครัว	ระดับชุมชน
1. ด้านเศรษฐกิจ	1.1 มีรายได้เพิ่มขึ้นเพียงพอต่อการดำเนินชีวิต โดยรายได้ดังกล่าวมาจากการทำนา การเลี้ยงสัตว์ และการประกอบอาชีพเสริม เช่น การสานกระติ๊บข้าว ทอผ้า เป็นต้น 1.2 รายจ่ายลดลง ทั้งด้านการผลิตทางการเกษตร และรายจ่ายในครอบครัว 1.3 หนี้สินลดลง โดยสามารถจัดการหนี้สินในชุมชนได้ หนี้สินนอกระบบหมดไป และหนี้สินโดยรวมลดลง	1.1 มีปัจจัยการผลิตที่อุดมสมบูรณ์ (ดิน, น้ำ) 1.2 มีรายได้เพิ่มขึ้น รายจ่ายน้อยลง หนี้สินลดน้อยลง 1.3 มีตลาดรองรับผลผลิต 1.4 มีกิจกรรมส่งเสริมอาชีพและรายได้ 1.5 มีการจัดการหนี้สินร่วมกัน
2. ด้านสุขภาพ	2.1 มีอาหารที่ปลอดภัยบริโภค 2.2 มีการป้องกันและตรวจโรค ตรวจสุขภาพอย่างสม่ำเสมอ 2.3 โรคภัยลดลง 2.4 ครอบครัวมีกิจกรรมผ่อนคลาย	2.1 ชุมชนสะอาดน่าอยู่ มีการจัดการขยะในชุมชน และมีจิตสำนึกร่วมกัน 2.2 คนในชุมชนมีร่างกายแข็งแรง มีการเจ็บป่วยน้อยลง 2.3 คนในชุมชนได้บริโภคอาหารที่ปลอดภัยจากสารพิษ สารเคมี 2.4 ผู้คนยิ้มแย้มแจ่มใส
3. ด้านการศึกษา	3.1 มีทุนการศึกษาให้ลูกหลานเรียนจนถึงที่สุด	3.1 มีศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน 3.2 ได้เรียนรู้อาชีพ มีหลักสูตร

ประเด็น	ตัวชี้วัด	
	ระดับครอบครัว	ระดับชุมชน
	3.2 ถูกหลาณเรียนจบมึงานทำ	ท้องถิ่น 3.3 มีทุนให้ลูกหลาณเรียนจบถึงระดับสูงสุค 3.4 จบมามีงานทำ
4. ด้านครอบครัวอบอุ่น	4.1 ครอบครัวมีความสามัคคี ช่วยกันทำมาหากิน 4.2 มีการปรึกษาหาหรือ รับฟังความคิดเห็นกันในครอบครัว 4.3 ครอบครัวได้ช่วยร่วมกันพร้อมหน้าพร้อมตา	-
5. ด้านประเพณีวัฒนธรรม	5.1 มีการทำบุญร่วมกันตามฮีตคองประเพณี	5.1 มีความเลื่อมใสในศาสนา 5.2 มีการปฏิบัติตามฮีต 12 คอง 14 5.3 มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และแบ่งปันกันภายในชุมชน
6. ด้านการปกครอง	-	6.1 ผู้นำมีความเป็นธรรมเป็นกลาง เปิดเผยข้อมูล 6.2 คนในหมู่บ้านมีความสามัคคีกัน 6.3 ชาวชนไม่ติดยาเสพติด
7. ด้านโครงสร้างพื้นฐาน	-	- มีระบบสาธารณสุขปโภคที่สะดวกสบายและเพียงพอต่อความต้องการของคนในชุมชนทั้งด้านถนน, น้ำ, ไฟฟ้า

บทที่ 8

สรุปและข้อเสนอแนะ

บทสรุป บทสังเคราะห์การวิจัยจะมีการรวบรวมยอดประเด็นตามโจทย์วิจัย 3 ข้อ ได้แก่

1. ชุมชนมีกระบวนการ วิถีการ เทคนิคและเครื่องมือในการเรียนรู้และการจัดการความรู้ อย่างไร เพื่อเป้าหมายอะไร เพราะเหตุใด?
2. บทบาทของกลไกและภาคที่เกี่ยวข้อง มีผลต่อการดำเนินงาน และขยายผลการเรียนรู้ อย่างไร?
3. การเรียนรู้และการจัดการความรู้ มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของชุมชน โดยชุมชนสามารถกำหนดเป้าหมายและสร้างตัวชี้วัดชุมชนเป็นสุขอย่างไร มีเงื่อนไข ปัจจัย และบริบทใดบ้างที่เกี่ยวข้อง

รวมทั้งจัดทำข้อเสนอแนะด้านนโยบายของรัฐบาล องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และการปฏิบัติขององค์กรชุมชน ในการเรียนรู้และการจัดการความรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข

สรุปบทสังเคราะห์การวิจัย

ชุมชนใช้วิธีการบอกเล่า ถ่ายทอดเรื่องราวของชุมชนตั้งแต่อดีตสู่ปัจจุบัน จัดศึกษางานพื้นถิ่นต่างๆ ที่ประสบความสำเร็จ มีวิถีสรุปบทเรียน กลุ่มสนทนา มีการร้องเพลง การประยุกต์ใช้ด้วยการระดมทุน ภายในภายนอก การบริจาค การสังเกตทำนวยาทักษะรวมชาติ การใช้ความร่วมมือในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ การทำจริงให้เห็นเป็นตัวอย่าง การสนทนาตัวต่อตัว โดยเล่าเรื่องจากชีวิตจริง

วิธีการ เทคนิค และเครื่องมือต่าง ๆ เป็นการศึกษาจากภูมิปัญญาชาวบ้านอันเป็นวัฒนธรรมของชุมชน ที่ผสมผสานกับการเรียนรู้จากภายนอก โดยผ่านการจัดกระบวนการของนักพัฒนาที่ลงไปทำงานร่วมกับชุมชน ซึ่งมีบทบาทจัดการความรู้ในลักษณะของการประสานงาน การจัดเวทีต่าง ๆ การตั้งประเด็นคำถามให้คิด การสรุปประเด็นสาระสำคัญ การบันทึกและการคืนข้อมูลสู่ชุมชน การจัดกระบวนการเรียนรู้โดยผ่านการศึกษางาน

เป้าหมายเป็นไปเพื่อกระตุ้นให้เยาวชนและผู้ให้คำแนะนำชุมชนมากขึ้นจากเดิมที่ห่างเหินไปสนใจเรื่องอื่น ๆ มากกว่า จากความสนใจนำไปสู่การมีส่วนร่วมมีส่วนแก้ไขปัญหาและวิกฤตต่าง ๆ ของชุมชน จนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ ร่วมสรุปบทเรียน ติดตาม ประเมินและร่วมรับผลประโยชน์

สำหรับบทบาทของกลไกและภาคที่เกี่ยวข้องมีทั้งผู้นำและสมาชิก ผู้นำ สมาชิกกับนักพัฒนาภาครัฐ/NGO ผู้นำ สมาชิก นักพัฒนาภาครัฐ/NGO และคณะทำงาน สร.ส.ภาคอีสาน โดยมีหน่วยงานใน

ระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล (อปท.) โรงพยาบาล สถานีนอมนัย โรงเรียน ไป
ร่วมกันจัดการเรียนรู้และจัดการความรู้ โดยมีบทบาทที่สำคัญแตกต่างกัน

สมาชิก มีบทบาทร่วมกระบวนการต่างๆ และเป็นผู้ให้ข้อมูล

ผู้นำ มีบทบาทเป็นคุณกิจ เก็บข้อมูล ค้นหาความรู้ ปฏิบัติการ ขยายผล สร้างนวัตกรรม
เรียนรู้ต่างๆ

นักพัฒนา มีบทบาทเป็นคุณอำนวย ทำหน้าที่จัดการกระบวนการเวทีต่างๆ ประสานงานภายในและ
ภายนอก

นักวิชาการในโครงการและ สรส. ภาคอีสาน มีบทบาทเป็นคุณเอื้อ ทำหน้าที่บันทึก วิเคราะห์
สังเคราะห์ เขียนรายงาน และร่วมเวทีแสดงความคิดเห็นต่างๆ

กระบวนการเรียนรู้ทำให้เกิดการขยายผลภายในองค์กรที่เน้นการสร้างคนรุ่นใหม่เพื่อสืบทอด
ความรู้และการพัฒนาองค์กรต่อไป การขยายผลภายนอกองค์กรเป็นแหล่งเรียนรู้ ศูนย์เรียนรู้ มีการ
แลกเปลี่ยนกับองค์กรอื่นๆ จนส่งผลให้มีการขยายผลกิจกรรมการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ สู่
ชุมชนอื่นๆ

การเรียนรู้และการจัดการความรู้ทำให้ชุมชนรู้ปัญหาและสาเหตุ ทั้งด้านเศรษฐกิจ
ทรัพยากรธรรมชาติ นโยบายรัฐ ชาติพันธุ์ กระแสวัฒนธรรมและค่านิยมสมัยใหม่ การสื่อสารและ
การศึกษา จนเกิดการทบทวนความรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้าน มีการจัดปรับ / จัดการเพื่อแก้ไขปัญหาด้วย
การทำกิจกรรมร่วมกัน

เงื่อนไข ปัจจัย และบริบทการเรียนรู้และการจัดการความรู้ที่สำคัญ ได้แก่
การสร้างความรู้เชิงองค์การชุมชน ทั้งความรู้ ความสามารถ การสร้างผู้นำที่ดี การมีส่วนร่วม
ของสมาชิก การทำกิจกรรมต่อเนื่อง การมีกองทุนสะสมเงินออมของชุมชน การให้
ผลประโยชน์ต่อส่วนรวม การประสานงานภายในภายนอกได้ โดยมีการบริหารจัดการที่โปร่งใส
ตรวจสอบได้ การมีสตรีที่เข้มแข็งและได้รับการเสริมศักยภาพ และองค์กรชุมชนบางแห่งได้จัด
ทะเบียนเป็นนิติบุคคลเพื่อทำงานให้ดีขึ้น โดยมีปัญหาอุปสรรคต่างๆ ขององค์กรชุมชน เช่น การ
สร้างผู้นำ วิธีคิดเชิงระบบ การเป็นผู้นำเวทีการประชุมและสรุปการบริหารจัดการเวลาทำงานร่วมกัน
คำตอบแทนและการเขียนโครงการรายงานต่างๆ เป็นเงื่อนไข ปัจจัยและบริบทที่ส่งผลต่อการเรียนรู้
และการจัดการความรู้

มีการสร้างตัวชี้วัด 3 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบที่ 1 ระดมความคิดเห็นจากชุมชนโดยการฉีกเวที
และประมวลเป็นหมวดหมู่ รูปแบบที่ 2 ทำตามรูปแบบที่ 1 และนำไปวิจัยสรุป รูปแบบที่ 3 วาง
กรอบตัวชี้วัดไว้ในลักษณะกว้างๆ และให้ชุมชนร่วมกำหนด โดยกำหนดความสูงไว้ 3 ระดับ ได้แก่
ระดับบุคคล มีปัจจัย 4 กรอบ ระดับครอบครัว กินอิมนอนอุ่น อยู่พร้อมหน้าในครอบครัว ถูกหลาน

มีการศึกษา ระดับชุมชน ตามคติ ช่วยเหลือกัน มีกองทุน มีกลุ่ม / องค์กร ไม่ขัดแย้งกัน ฯลฯ ซึ่งตัวชีวิตเหล่านี้อยู่ในช่วงที่องค์กรชุมชนทุกแห่งต้องพัฒนาและวัดผลในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

การเรียนรู้และการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนทั้ง 6 แห่ง เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นทำให้องค์กรชุมชนได้เรียนรู้จักตัวเอง ได้สรุปบทเรียนสิ่งที่ทำว่ามีอะไรบ้างที่ทำได้ดีและไม่ดีสมควรปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาต่อไป

การเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน ในรายงานฉบับนี้ยังไม่สามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์เชื่อมโยงไปถึงตัวชีวิตชุมชนเป็นสุข ได้อย่างลึกซึ้ง เนื่องจากแต่ละองค์กรชุมชน ได้จัดทำตัวชีวิตในลักษณะของเวทีระดมความคิดเห็น และสร้างตัวชีวิตขึ้นมา โดยที่การดำเนินงานโครงการ สรส. ระยะเวลาดำเนินเพียง 1 ปี ยังทำกิจกรรมการพัฒนาและเชื่อมโยงไปสู่การประเมินผลตามตัวชีวิตชุมชนเป็นสุขที่กำหนดขึ้นได้ ยังต้องวิเคราะห์รวมทั้ง 6 ชุมชน ยังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างชัดเจน

ข้อเสนอแนะ มี 2 ระดับ ได้แก่ ระดับนโยบาย และระดับปฏิบัติการ มีดังนี้ คือ

1. ข้อเสนอแนะด้านนโยบาย

- 1.1 รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรเสนอแนวทางให้องค์กรชุมชนทุกแห่งจัดทำตัวชีวิตชุมชนเป็นสุข และสรุปบทเรียนผลงานที่ทำมาในแต่ละปีว่าสามารถดำเนินการได้ตามตัวชีวิตใดบ้าง ตัวชีวิตใดยังไม่ได้ดีดำเนินการหรือทำไม่ได้ โดยต้องเป็นการดำเนินการตัวขององค์กรชุมชนเอง มีนักวิชาการและนักพัฒนาสนับสนุนและจัดระบบทางวิชาการร่วมกับองค์กรชุมชน
- 1.2 รัฐบาลควรสนับสนุนงบประมาณ กลไก วิธีการ เทคโนโลยี ให้องค์กรชุมชนสรุปบทเรียนและขยายผลการเรียนรู้และการจัดการความรู้ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาตนเอง

2. ข้อเสนอแนะทางปฏิบัติ

- 2.1 องค์กรชุมชนทุกแห่งควรมีการสรุปบทเรียนการจัดการเรียนรู้และการจัดการความรู้ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ว่าสิ่งใดที่ทำแล้วมีประโยชน์ สามารถแก้ไขอุปสรรคต่างๆ ได้จริง กระบวนการใดบ้างที่ควรทำ ไม่ควรทำ และนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาที่ถูกต้องทิศทางเพื่อชุมชนเป็นสุขได้จริง
- 2.2 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันวิชาการ ควรจะสนับสนุนและขยายผลการเรียนรู้และการจัดการความรู้ในเรื่อง เศรษฐกิจพึ่งตนเอง วิสาหกิจชุมชน การจัดการกองทุน สวัสดิการชุมชน การแก้ไขปัญหาคาความยากจน การป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าว

บรรณานุกรม

รายงานการศึกษาวิจัยของกรัชมชน 6 กรณีศึกษา

เจริญญา วงษ์พรหม , มอกระบวนกรเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ผู้ผ่านและพัฒนาการมูลนิธิองค์กรชาวบ้าน
เพื่อการพัฒนาภาคอีสาน , ธันวาคม 2548 .

เจริญญา วงษ์พรหม , มอกระบวนกรเรียนรู้ผ่านเครือข่ายองค์กรวิสาหกิจชุมชน , เอกสารโรเนียว ,
ธันวาคม 2548 .

ปิยศักดิ์ สุคันธพงษ์ , การจัดการทรัพยากรทุนบ้านส้มโอง จ. ร้อยเอ็ด , เอกสารโรเนียว , ธันวาคม 2548 .
ปิยศักดิ์ สุคันธพงษ์ , บทเรียนการแก้ปัญหาความยากจนพื้นที่ชายแดน จ. สุรินทร์ , เอกสารโรเนียว ,
ธันวาคม 2548 .

ณัฏฐา อินทรสุวรรณ และศิริลักษณ์ อิมประสาทพร , บทบาทสตรีกับการพัฒนาสหกรณ์เครดิต ยูเนียน
ต. ตระแสง จ. สุรินทร์ , เอกสารโรเนียว , ธันวาคม 2548 .

ณัฏฐา อินทรสุวรรณ และศิริลักษณ์ อิมประสาทพร , สรุปบทเรียนและเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้
สร้างสุขแก่เด็กและชุมชน อ. กาบเชิง จ. สุรินทร์ , เอกสารโรเนียว , ธันวาคม 2548

รายงานของภาคอีสานและส่วนกลาง

บุญยัง หนันติ และคณะ , รายงานการติดตามประเมินผลโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้
เพื่อชุมชนเป็นสุขภาคอีสาน , เอกสารโรเนียว , ธันวาคม 2548 .

ปาริชาติ วลัยเสถียร , โครงการวิจัยกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน , เอกสารเพื่อ
เสนออำน้งานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) , 2548 . (อัตถำนา)

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ , รายงานบทสังเคราะห์โครงการเสริมสร้างกรเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข ,
เอกสารโรเนียว , สิงหาคม 2548 .

คณะทำงาน สรศ. ภาคอีสาน , รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการเสริมสร้างกรเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข ,
เอกสารโรเนียว , กรกฎาคม 2548 .

รายงานฉบับสมบูรณ์ของโครงการต่างๆ

โกวิทย์ กุลสุวรรณ และคณะ , รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ “โครงการเสริมสร้างกรบวนกรเรียนรู้เพื่อ
ชุมชนเป็นสุข กรณีศึกษา บทเรียนการแก้ปัญหาความยากจนในพื้นที่ชายแดน จ. สุรินทร์ ” ,

มิถุนายน 2548 . (อัตถำนา)

คณะทำงานกลุ่มพันธมิตรกาบเชิง, รายงานฉบับสมบูรณ์ “โครงการสรุปบทเรียนและเสริมสร้างกระบวนการการเรียนรู้ การสร้างสุขแก่เด็กและเยาวชน”, มิถุนายน 2548. (อัตต่านา)

เจริญญา วงษ์พรหม และคณะ, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ “โครงการกระบวนการเรียนรู้ของผู้ปกครอง

การพัฒนาชุมชนให้ป็นสุข”, มิถุนายน 2548. (อัตต่านา)

ฉลาค จันทรวาสิต และคณะ, รายงานฉบับสมบูรณ์ “โครงการกระบวนการเรียนรู้ในการสร้างและพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชน เพื่อการพัฒนาตนเอง”, มีนาคม 2548. (อัตต่านา)

พัว ชาติมูลตรี และคณะ, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ “โครงการศึกษาการเรียนรู้ในการจัดการ

ทรัพยากรทุน บ้านส้มโอง หมู่ 5 ตำบลโนนสวรรค์ อำเภอประทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด”,

มิถุนายน 2548. (อัตต่านา)

อนงค์ สาณัฐันต์ และคณะ, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ “โครงการศึกษาบทบาทสตรีกับการพัฒนา

สหกรณ์เครดิตยูเนียนตระแสง ตำบลตระแสง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์”, มิถุนายน 2548. (อัตต่านา)

หนังสือเล่ม

วิจารณ์ พาณิชย์, การจัดกรความรู้ฉบับปฏิบัติการ, สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.), ตุลาคม 2548.

วิจารณ์ พาณิชย์, การจัดกรความรู้ในยุคสังคมและเศรษฐกิจบนฐานความรู้, (ระบบออนไลน์) <http://ku.ac.th/km/article.km.htm>, 2546.

พุนลาภ อุทัยเลิศอรุณ (แปล), Etien wenger Richard Mc Der mott William M. Synder เขียน

ชุมชนนักปฏิบัติ การจัดกรความรู้โดยพุนลาภ, สำนักพิมพ์วิไลรัตน์ กรุงเทพฯ, ไม่ระบุปีที่พิมพ์
พริธิตา ริตียรปัญญา, การจัดกรความรู้: พื้นฐานและการประยุกต์ใช้, กรุงเทพมหานครเอ็กเซ็ลเอร์เนท,

2547.

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, ศัพพพัฒนาเพื่อชุมชนและสังคม, สถาบันวิจัยและพัฒนา

มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ตุลาคม 2547.

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน, สถาบันวิจัยและพัฒนา.

มหาวิทยาลัยขอนแก่น, มกราคม 2540.

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำชาวบ้าน, สถาบันวิจัยและพัฒนา

มหาวิทยาลัยขอนแก่น, กรกฎาคม 2537.